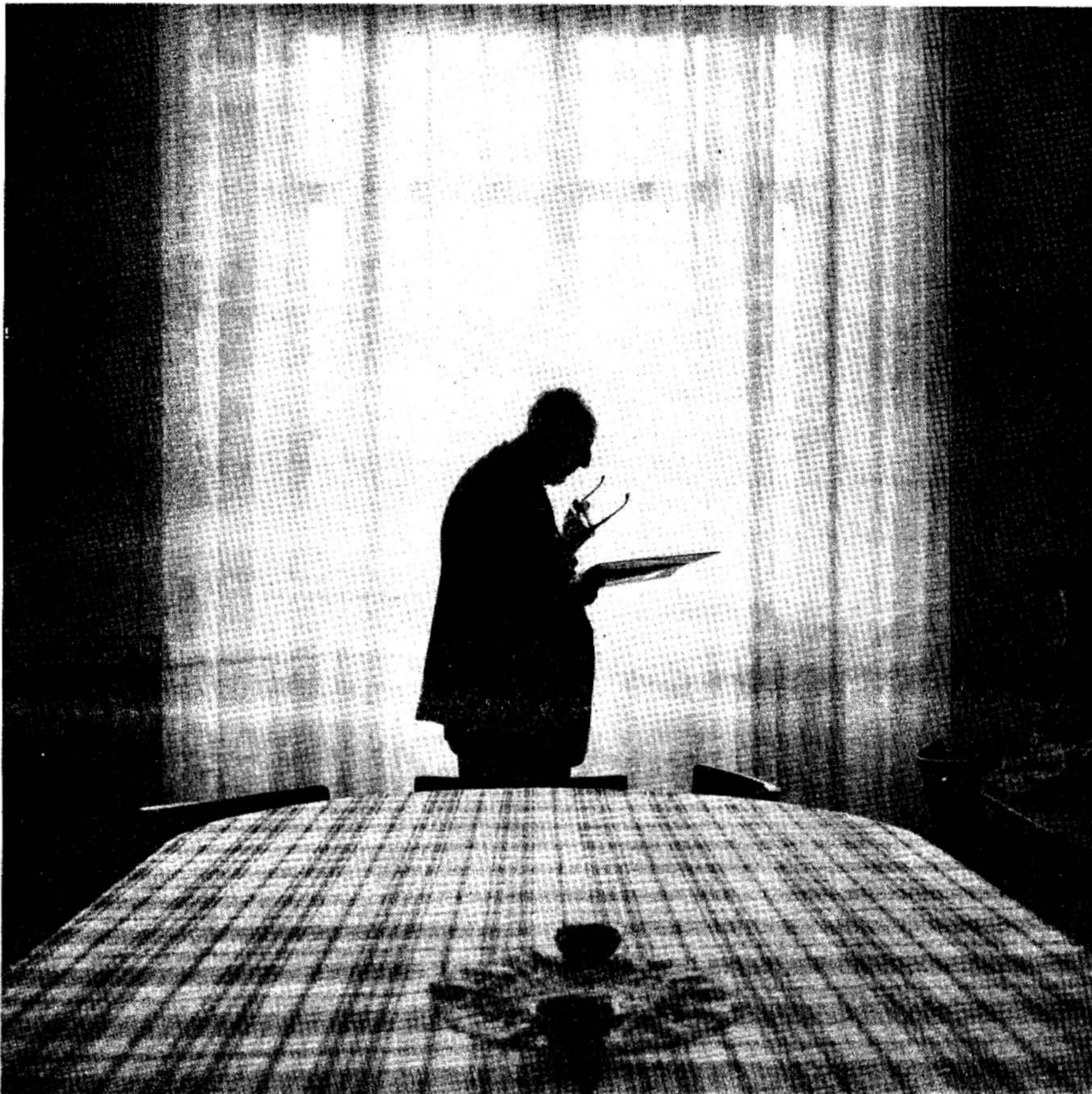

«ГРУПА ПЯЦЕХ». Валянцін Рабкевіч пакінуў усламіны пра тое, як у пачатку 1970-х КГБ выкрыў у Акадэміі Навук «нацыяналістычную групу».

ГІСТОРЫЯ ПЕРШАЯ — пра тое, што было на самой справе. А было толькі прыватнае — учынкi, намеры, здарэнні, пра якія расказваюць дакумэнты. Потым усё гэта назавуць Эпохай, Змаганьнем за Ідэалы, Вайной і Мірам. Але гэта будзе — другая гісторыя, прыдуманая, пра тое, чаго на самой справе ніколі не было.

ПРАГА. На гэты раз — эса Уладзімера Арлова «Нумар зь відам на Градчань». Зацёмкі на праграмаках, візьгоўках, квітках і запрашалніках.

ТРУБАЧ ВАЙНЫ

Канфлікт не пачынаецца сам па сабе, проста так. Патрэбны сыгнал і сыгналчык. Падумай, дзея чаго ты сыгналіш, трубач!

Увядзеньне ў Беларусь расейскай мовы ў якасьці дзяржаўнай стане пачаткам адкрытага беларуска-расейскага супрацьстаяньня. Калі для расейскай мовы такое дзвюхомоўе будзе толькі нязначным прырашчэньнем тэрыторыі ўплыву, то для беларускай яно стане прысудам на павольнае кананьне. Гэта зусім ня той лёс, якога мы жадаем для свае мовы. Але вярнуць цяперашняе становішча, якое далося нам мірна, можна будзе ўжо толькі праз жорсткую нацыянальную дыктатуру. Таму з хвіліны легітымацыі ў Беларусі расейскай мовы настане канец таму моўнаму лібэралізму, які існаваў у нас да апошняга дня. Расейская мова з сродка зносін і культуры аб'ектыўна ператварасца ў палітычны сродак выцясьненьня беларушчыны зь яе жыцьцёвае прасторы.

Кожная кніга, газета і часопіс, радыё- і тэлеперадача, песенька ці публічны выступ на расейскай мове любога зьместу — гэта акцыя, сьвядома накіраваная на зьнішчэньне беларускага слова.

Кожная шыльда, назва вуліцы, рэкламны плякат ці транспарант, любая візуальная інфармацыя па-расейску — гэта сьвядомая акцыя ворагаў беларушчыны.

Кожны зваротак чыноўніка альбо работніка любой установы — ад мэры да крамы, кожны дакумант, выданы або запойнены ў афіцыйным або неафіцыйным парадку па-расейску — гэта сьвядомая акцыя магільнікаў нашай мовы.

Пры ўзаконеным дзвюхомоўі кожнае слова па-расейску можа разглядацца толькі як СЬВЯДОМАЕ АНТЫБЕЛАРУСКАЕ ДЗЕЯНЬНЕ.

Наша малая дзяржава яшчэ занадта кволая, каб забясьпечыць выкананьне сваіх законаў. Таму ў выпадку зацьверджаньня расейскай мовы ў статусе дзяржаўнай беларуска-расейскае моўнае супрацьстаяньне непзьбежна набудзе бескампрамісны ўсеагульны грамадзянскі характар.

Мова — ахоўны знак і душа народа. Дзвюхдушны народ — цынічны народ, пазбаўлены перспэктывы. «Двуязычье» — удзел зьмеяў, а не людзей.

Падумай, куды ты трубіш, трубач...

Прадчуваньне ВРЗ

АПАВЯДАНЬНЕ

Барыс Пятровіч

Магі прамываць — гэта вам ня хіханькі-хаханькі. Гэта не стаяць бязвухім слупом на начальніцкім дыване і не лунаць на вятры паслухмяным сыцягам над статкам, што сьпяшае на дэманстрацыю сваіх вынікаў за год. Гэта — дзея, у якой галоўнае ня дзе я (ты), а калі. І пачынаецца яна звычайна яшчэ ўчора ці пазаўчора, бо заўтра можа быць (вы згадаліся) позна. А таму ўчора Адаць устаў раней, чым заўчора. Апраўду лепшае, бо адзінае паліто, не забыў пра галзіньшк, замкнуў дзьверы на ўсе замкі, прычым на апошні — апошнім, і зьбег на сходах уніз.

На першым паверсе, ля ўзводу паштовых скрынак таптаўся срэбны (бо бяз шапкі) вэтэран і дрогкай рукою сіліўся падпаліць у скрынцы газэту «Свабода», што выпісаў нейкі дэмакрат. Рука ня слухалася, але не зь ідэйных меркаваньняў.

— Дзень добры, — прывітаўся Адаць, пазнаўшы суседа збоку, і дзядок з умоўнай надзеяй вылузаў вочы на маладога пакаленьне. Аднак Адаць хутчэй,

ВРЗ — вострае рэспіратарнае захворваньне, катар, насмарк і да т.п.

чымся ськеміў гэты позірк-просьбу, выскачыў за дзьверы.

Вуліца сустракала новых мінакоў тугім ветрам з дробным уедлівым сьнегам. Сьнег балюча лупіў па ілбах і шчоках і рэзка адскокваў ад іх, як ад нежывога плоту. Вуліца аж падывала ад радасці, назіраючы адчай чалавечаў. Але сьвяткавала яна нядоўга, бо людзі, для якіх гэтая зіма была ня першая, сходу арыентаваліся й настаўлялі на сьнег каўняры. Вуліца злавала, вецер з падвойнаю сілай шкроб і лупцаваў сьнегаваю сечкай згарбачелья ў хвілю сьпіны і гнаў людзей да прыпынку. Схіліўся пад ветрам і Адаць, скамечыў твар, загарнуў яго шалікам і пачаў падаць з нагі на нагу — набліжаць да сябе прыпынак. Раптам Зямля лёгка крутнулася пад ім — ён падкаўнуўся і аддаўся на волю коўзанкі, што панесла яго ўперад нагамі на сваёй бела-зялёнай, як замерзлыя соплі, сьпіне.

Нешта недзе хруснула, шапка скарылася ветру, нясьпешна пакацілася прэч, потым, сіалохаўшыся адзіноты й знячэўнага холаду, сьцішылася пад слупом, падрагваючы вушамі. Адаць падняўся. Галава гула, як патрывожаны звон, і матляла цела. Нехта спачувальна абтрос ягонае

плячо ад сьнегу. Адаць азірнуўся і ўпёрся вачыма ў нечыя, мяркуючы па гузіках грудзі. Хутчэй — жаночыя, бо ўзіраўся Адаць у здвоены бугор. Так і ёсьць: пашкадала яго двухмэтровая дзяўчына — худая і з гоьмі, ледзь не да Адацевых плячэй, нагамі, атуленымі кароценькай спаднічкай. У такую пякучую сьцюжу! Дзяўчына не разьвіталася з Адацем, а пазірала на яго з маяковай вышыні прамяністым поглядам, адмовіць якому Адаць ня мог. І ён забыўся на тое, куды цякло цяпер ягонае цела, забыў пра ўсе патрэбы, акрамя адной, што ўспынула ў ім імгненна й напружылася ў чаканьні. Кажуць, невысокія мужчыны надта любяць кахаць высокіх жанчын. Ці не таму Адаць адразу скарыўся інстынцту самазахаваньня роду і, пакінуўшы няўцешна гараваль пад слупом пералучную шапку, пайшоў за дзяўчынаю ў недалёкі, як выявілася, інтэрнатаўскі жоўта-шэры пакойчык.

Адаць і дзяўчына маўчалі да самага ложку, які, дарэчы, сваім іранізілівым скрыпам першы зламаў неруш дзённае цішыні. Ускрыкнула і жанчына, сьціснула Адаця напалам нагамі, якія заканчаліся

Працяг на старонцы 4

ЗВАРОТ ДА ПРЭЗЫДЭНТА ПАЎНОЧНА-АМЭРЫКАНСКІХ ЗЛУЧАНЫХ ШТАТАЎ. ВАЮЮЧЫМ І ЦЭНТРАЛЬНЫМ ДЗЯРЖАВАМ

Віншуючы ўсіх нашых супрацоўнікаў, фундатараў і чытачоў зь сьвятам Незалежнасьці, прыгадваем, што дзяржава наша, Беларуска Народная Рэспубліка, семдзсят шэсьць зь лішка гадоў таму была акупаваная расейскімі войскамі. Прыгадваем таксама, што падмацаваны расейскімі штыкамі й танкамі акупацыйны рэжым, пачаўшыся ў сьнежні 1918 году, трывае й да сёньня (два разы за гэты час расейскі акупантаў зьмянялі польскія й нямецкія — ад чаго народу нашаму лягчэй не было).

Выказваючы цьвёрдую веру ў тое, што жудасным палітычным фокусам сёньняшняга галоўнага клоўна Рэспублікі Беларусі як найхутчэй настане канец, зь непазбыўнай надзеяй на перамогу Сьвятла, друкуем як разьвітаны зь смуткам адзін з самых драматычных дакумэнтаў гісторыі БНР, складзены 22 кастрычніка 1918 году — за колькі тыдняў перад крывавай наваляй з Усходу. Гэты апошні крык роспачы быў праігнараваны ўсімі, да каго ён звараўся, што лішні раз сьведчыць пра нашу адвечную накіраванасьць — разьліваць толькі на самых сябе. У палітычным сьвеце ў нас няма сяброў. Ёсьць ворагі й ёсьць абыякавыя. Таму паўторым сабе ўлюбёную прыказку В.Ластоўскага: «Ня вер нікому, ня бойся нікога», і будзем сьцьвярджаць сваю ўласную волю.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, складзеная з выбраннікаў УСЕБЕЛАРУСКАГА ЗБЭЗДУ, а таксама з прадстаўнікоў нацыянальных, грамадзкіх і палітычных групаў, зьяўляецца да скліканьня Беларускага Сойму адзіным Адміністрацыйным Органам, які выцяляе волю Беларускага народу й іншых народнасьцяў, што насяляюць Беларусь.

У цяжкі момант жыцьця Краю, які даверыў ёй уладу, Рада, усьведамляючы ўскладзеную на яе адказнасьць за лёс Бацькаўшчыны, звяртаецца да Дэмакратыяў Сьвету.

Краю нашаму, ужо спустошанаму вайною й грамадзянскай міжусобіцай, пагражае яшчэ ў выпадку адыходу Нямецкіх войскаў непазбежнае ўварваньне анархічных элемэнтаў і абуджэньне анархічных настрояў у народных масах, а з гэтым зьнішчэньне рэшт народнага багацьця й культуры.

Зь Беларусі хваля разбурэньня пагражае перакінуцца на Захад і ўзмоцніць і там бедзтва сусьветнае вайны.

У імя культуры й чалавечнасьці, у імя пачаткаў гуманнасьці, абвешчаны спадаром Прэзыдэнтам Паўночна-Амэрыканскіх Злучаных Штатаў, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі просіць уратаваць безабаронную Беларусь ад разгрому і ў гэтых мэтах зараз жа да адыходу акупацыйнага войска забясьпечыць ёй зьнешнюю недатыкальнасьць прызначаным Яе самастойнасьці й Незалежнасьці і ўнутраную бясьпеку перадачаю ў рукі Рады Цывільнага Кіраваньня Краем.

Каб Рада магла выканаць ускладзеную на яе задачу захаваньня спакою ў Краі неабходна адначасна зь перадачаю ёй Цывільнага Кіраваньня аднавіць дзеяньне Канстытуцыйных гарантыяў публічнага й асабістага жыцьця.

Старшыня Рады Лёсік
Намеснік Смоліч
Сакратар Крэчэўскі.

Менск-Беларускі, 22 кастрычніка 1918 году
Пераклад з расейскай
Цэнтральны Дзяржаўны Архіў Літвы, фонд
582, вопіс 2, адз. зах. 9, арк. 18.

Дзёньнік прыватнага чалавека

Ці павінен беларус, які жыве ў Вільні, ведаць літоўскую мову? З аднаго боку — ну, як жа, чалавек ня можа абмяжоўваць сябе. А з другога — ні Скарына, ні Каліноўскі, ні Багушэвіч, ні браты Луцкевічы, ні Максім Танк, жывучы ў Вільні, літоўскай мовы не вывучалі.

Калі я сказаў Н., што не адчуваю ў гэтым патрэбы, ён заўважыў, што гэта ні пра што добрае ня сьведчыць. «Ты кажаш, што літоўская мова ў Вільні табе не патрэбная, дык тое самае пра беларускую мову ў Менску табе скажа большасьць менчукоў».

Мне сорамна, але разам з тым я адчуваю й нейкую сваю рацыю і спрабую зразумець яе.

Тое, што справа дзесяць ў Вільні, і я хацеў бы, каб мая мова гучала й была зразумелая тут прынамсі нароўні зь літоўскай, — гэта з галіны лёгікі, тут усё ясна. Адкуль тады сорам?

Ёсьць у ім нешта зь пьі-нэрскага дзяцінства. «Колькі ведася моваў, столькі разоў ты чалавек»... Але розных я бачу людзей. І палілоты

бываюць паўлюдкамі. Значыць, ня ў гэтым рэч. Пакуль адзін вывучаў яшчэ адну мову, другі, напрыклад, дзе-небудзь за што-небудзь загінуў. Што да камунікацыйнай абмежаванасьці, то літоўская мова — абавязковая для кар'еры толькі ў Літве, не шырэй. А калі ты ня робіш літоўскую кар'еру?

Ясна, што ты абмяжоўваеш сябе, але хіба толькі ў гэтым? Ты з галавой сядзіш у сваім, а вакол столькі мовакультураў — латыская, эстонская, грузінская, французская... Мне ня вывучыць усіх моваў, я магу стаць спэцыялістам у адной, двух, трох, але ж і адмаўляцца ад любой зь іх я не хачу. Таму мне патрэбна толькі адна, свая мова, празь якую мне адкрыецца любая іншая культура. І гэта ўжо справа людзей спэцыфічнай прафэсіі — перакладчыкаў. Таму мой сорам — неавіта пьінарскі, а не этычны.

А вось калі б я быў літоўцам, праблема набывала б этычны характар. Гэта — пра большасьць менчукоў. Назваўся беларусам — навошта? Бо тата беларус і дзед і... У якім пакаленьні адбылася зрада?.. Яны не адчуваюць патрэбы ў беларускай мове, але й расейская не замяніла яе, ня стала сваёй, базавай, на якой яны маглі б ствараць культуру.

Беларуская нацыя не недасьпела, а недарусыфікавалася — вось яе стан...
— Ну, а ты? — пытаюся я ў Н. — Чаму ты літоўскую мову ня вывучыў? Дзе твой мінімум культурнага чалавека? Маўчыць. Падшуквае сваё апраўданьне. «Палілотам можаш ты ня быць», — кажа...
Так ці інакш, а нават стануць стэрэатыпы ранейшага часу разбураюцца. Прырода бярэ сваё.

ВКЛ... Мне ўвесь час здаецца, што Княства просіцца да жыцьця. Вялікая іржавая калёша адляжала на дзе свае чыгунныя бакі. Яна зноў хоча быць Залатым Караблём, усплысьці з водаў зіхоткім эўрапейскім фрэгатам, абсыпаным зорамі.

Усе нашыя пярэчанні, абставіны, якія «склаліся», нашыя жыцьці — мізэрныя й неапраўданыя. Божа, хіба мы... пражылі... ня ў ім?
Абрэвіятура «ВКЛ» — як скарот на выключальніку. Націсьніце кнопку, павярніце ручку, апусьціце рубільнік. Зрабіце «вкл.»! Нішто ня можа апраўдаць тое пахаваньне жыўцом, якое мы называем сваёй біяграфіяй. Хопіць чумных піроў, хопіць чужых цароў, хопіць гэтага шырку, у якім ужо даўно нікому ня сьмешна.
200 гадоў, як нехта націснуў «выкл.». 200 гадоў мы выключаныя. У выключанай краіне мы пражываем сваё выключанае жыцьцё.

Зянон Пазыняк чытаў па радзь свае вершы. Журналістка пыталася ў яго пра тое, што такое «хоку» і хто яшчэ ў Беларусі піша ў гэтым жанры. Яшчэ, адказаў Пазыняк, некалі ў нейкім часопісе, здаецца, у «Бязрозы», ён чытаў цудоўныя «хоку» 16-гадовага хлопца з Магілёва Андрэя Антонава, але, на жаль, далейшы лёс гэтага хлопчыка невядомы.

Ня думаю, што прафэсійны мастацтвазнаўца З.Пазыняк не дасьведчаны ў тэме, якую ўзяўся прадстаўляць. Ня думаю таксама, што прычына — у нялюбасьці да Глёбуса з Шайбаком, кожны зь якіх напісаў па кніжцы «хоку» і якія толькі й маглі надрукаваць, прычым толькі ў сваёй «Бязрозы», японскія вершы

хлопчыка з Магілёва. Прычына ў іншым — у партыйнасьці літаратуры. Зянон Пазыняк выступае зусім у стылі сацрэалістаў з Фрунзэ-5. Тое, што не ўкладзецца ва ўяўленьні лідэра БНФ — проста не існуе. У выніку замест прадстаўленьня жанру атрымліваецца адно дэманстрацыя сябе.

Між тым, можна сабе ўявіць, колькі павінна было прагучаць цікавых для шырокага слухача фактаў, прыкладаў, а таксама імёнаў. Сёньня можна гаварыць пра цэлую школу «хоку» ў сучаснай беларускай літаратуры. Прычым гэта якраз той жанр, які пабуджае ўсе новых людзей узяцца за пяро і ўпершыню вывесці на паперы беларускае слова.

Прыватны выпадак з Пазыняковым інтэрвію адразу выглядае непрыватна, калі бачыць за сьпінаю паэта цэлую кагорту сучасных адраджэнцаў і тыя тэндэнцыі, якія яны праводзяць у жыцьцё. Змагаючыся за «адраджэньне нацыянальнай культуры», гэтыя людзі самі Культуру не ствараюць. Яны пішуць вершы, карціны, але ня дбаюць пра беларускае культурнае поле, якое мусіць урэшце разрасьціся да належных памераў, увабраўшы ў сябе ўсё, што «шаволіцца» на-беларуску ў несавецкім кірунку. Аднак замест гэтага ў адраджэнцаў атрымліваецца іншы вынік — паміж афіцыйным і «нефармалам» зьяўляецца яшчэ адна каставая ці партыйная культура — бэнэфаўская. Яна найперш бэнэфаўская, а пасля ўжо беларуская. Напачатку БНФ аб'яднаў у сваіх шэрагах усіх беларускіх творцаў, якія па-над ідэалёгіяй ставілі эстэтыку. Але так было толькі напачатку.

І зусім невыпадкова для Пазыняка «прапаў» бязь вестак Андрэй Антонаў, які ў 16 гадоў бэнэфаў у Магілёве, а сёньня працуе ў віленскай «НН».

Зянон Пазыняк чытаў па радзь свае вершы. Журналістка пыталася ў яго пра тое, што такое «хоку» і хто яшчэ ў Беларусі піша ў гэтым жанры. Яшчэ, адказаў Пазыняк, некалі ў нейкім часопісе, здаецца, у «Бязрозы», ён чытаў цудоўныя «хоку» 16-гадовага хлопца з Магілёва Андрэя Антонава, але, на жаль, далейшы лёс гэтага хлопчыка невядомы.

І зусім невыпадкова для Пазыняка «прапаў» бязь вестак Андрэй Антонаў, які ў 16 гадоў бэнэфаў у Магілёве, а сёньня працуе ў віленскай «НН».

І зусім невыпадкова для Пазыняка «прапаў» бязь вестак Андрэй Антонаў, які ў 16 гадоў бэнэфаў у Магілёве, а сёньня працуе ў віленскай «НН».

IN MEMORIAM

Наўрад ці існуюць адзіныя й дакладныя крытэрыі, паводле якіх можна было б абсалютна ацаніць аплочанаць незалежнасьці й дэмакратыі. Любыя сьцьверджанні пра аплочанаць ці неаплочанаць — суб'ектыўныя й ірацыянальныя, як ірацыянальная вера ў тое, што адзін чалавек мог адкупіць і адкупіць грахі сьвету. Але, як сьведчыць гісторыя, мільярдзаваны мур мацней за любую веду трымае й мацуе жыцьцё нацыі і людзей.

Гэтая публікацыя ня мае на мэце даваць пачатак новаму міту, каб даказаць, што цана культуры была дастаткова. Для мяне гэта такая самая ісьціна, няхай сабе нават ірацыянальная й суб'ектыўная, як уласнае існаваньне. Іншая праблема, гэтыя аплочаныя кошты мала вядомыя, часам, зусім забытыя ці занябаныя, бо па дурной традыцыі ацэньваюцца ў чужой сыстэме каардынат. Нават падзеі зусім нядаўняга часу, як, напрыклад, беларускае шасьцідзясятніцтва, апынуліся па-за нацыянальна-гістарычнай сьведомасьцю і ўспрымаюцца як нейкая саламяная мізансэна прывішчыйнага спэктаклю.

Той факт, што ў 60-70-х гг. у Беларусі не было масавых арыштаў ці забойстваў зусім не азначае, што іх не было б у іншых акаліччасьцях. Савецкая сыстэма ўвогуле ніколі ня мела цьвёрдых лягічных ці этычных суадносінаў кары й віны. Зрэшты, улада мысьліла й ацэньвала беларускую думку ў той самай стэрэатыпнай агульнасаюзнай сыстэме каардынат, таму й ня бачыла ў беларускім дысьцэнце аж такой сур'ёзнай пагрозы, як на Украіне ці ў Расеі. Цікава, што і беларускія шасьцідзясятнікі фактычна прынялі гэтыя ўмовы гульні, згадзіліся з адвядзеным ім «пасадам між народамі» і дагэтуль песьцяць свой комплекс недастатковасьці.

Калі мы гутарылі ў сьнежні 1990 году з Валянцінам Рабкевічам, я зноў адчула гэты інстынктыўны страх адкрытага прызнаньня сваёй рацыі, страх нацыянальнага эгацэнтрызму.

У пракуранным калідоры выдавецтва «Мастацкая літаратура» некалькі гадзін мы гаварылі пра тыя гады, пра людзей, настроі, ідэі, пра сфабрыкаваную КДБ у 1973-74 гадох справу «групы пяцёх» і пра ўдзел у гэтай групе самога Валянціна Рабкевіча. З тых пяці двух ужо няма: Міколы Прашковіча, якога спачатку правакацыйна шантажавалі, зламалі, зганілі, а потым выкінулі гібець, як непатрэбшчыну. П'яны, ён згарэў у сваім ложку ў вясковым бацькавым доме. Так, прынамсі, гаворыцца афіцыйна. Цяпер вось пяцідзясятніцтвам Валянцін Рабкевіч — сэрца. Расказаць пра тыя падзеі жыўцом могуць цяпер толькі Сьцяпан Міско, Алесь Каўрус і Міхась Чарняўскі — астатнія тры з той групы.

Алеся Сёмуха

«ГРУПА ПЯЦЁХ»

Успаміны Валянціна Рабкевіча

Летась увосені па беларускім тэлебачанні была перадача, здаецца, «Пазыцыя». Туды былі запрошаны розныя людзі, адзін з іх — дырэктар Інстытуту мовазнаўства Падлужны Аляксандар. На пытаньне аб папярэдніках БНФ ён зазначыў, што такі невялікі рух пачаўся ў БДУ ў 1971 годзе. Гэта сапраўды так было. Зь ім тады вельмі лёгка распавіліся, паставілі некаторым двойкі, павыключалі. Студэнты пасля папераводзіліся хто ў Брэскі, хто ў Гомельскі ВНУ. Сярод гэтых людзей былі Аляксей Разанаў, Вольга Іпатава, іншыя. Што яны рабілі? Хадзілі па аўдыторыях, вельмі дэмакратычна складалі сьпісы тых, хто хацеў, каб выкладаньне вялося па-беларуску. За гэта іх і разамбілі.

А нас пачалі цягнуць у 1973 годзе. Тады разгледзелі гэтую так званую групу. Менавіта групу, а не арганізацыю. Гэта ўсё тая ж сталінскія мэталы, ім важны быў сам факт, паказаць, што нешта ёсьць, але ня дужа буйное. Яны хацелі зьвязаць, нібы ліквідаваць у пачатку...

Першая хваля — калі пачалі цягнуць людзей. А там такая сыстэма, што ня будзеш нікому нічога расказваць, аб гэтым падпісваеш паперку. А там яны ўжываюць розныя мэталы: шальмаваньне, запалохваньне...

Яны інкрымінавалі тое, што пачынаецца нацыяналістычны рух... У КДБ тады выклікалі многіх. І КДБ мела прынамсі тры сьпісы, некалькі варыянтаў, па якіх была залуа аддаць на справу. Па адным сьпісе было недзе чалавек за семдзесят, па другім дваццаць, а па трэцім пяць. На гэтым варыянце яны й спыніліся. Вырашылі зрабіць справу мінімум. Але людзей там перабывала багата. Хоць яшчэ раз паўтараю, ніякай групы не было. Былі можа думкі, меркаваньні — тое, што зараз гаворыцца адкрыта, і што тады гаварылі пры сустрэчах, на сяброўскіх зборках, на вечарынах пад чарку...

Мікола Прашковіч ведаў пра ўкраінскі рух, ведаў, каго там узялі, ён нават праводзіў зборы грошай, якія дасылаў на дапамогу ўкраінцам. Моцную сувязь трымаў з украінцам Піўтарак — гэта мовазнавец, зараз дзесьці ў Кіеве. У абвінавачаным акце пра ўсё гэта шырока гаворыцца, гэта фігуравала і ў справе. Блізка з Прашковічам сябравалі Барадулін, Караткевіч ды многія іншыя. Ён быў такі чалавек, які лічыў, што кожны, хто гаворыць па-беларуску — добры чалавек і зь ім можна ісьці да канца...

Дык вось, што я казаў пра дырэктара Інстытуту мовазнаўства. Яму на перадачы было зададзена пытаньне: ці на голым месцы пачаўся сьняжніны рух (БНФ — заўв. А.С.)? Ён адказаў, што не на голым, што такое ўжо было ва ўнівэрсытэце — жаданьне абараніць сваю мову і г.д. Ну а больш шырока было ў

1973 годзе ў Акадэміі навук, калі выступілі навукоўцы.

Але дзе яны выступілі? Ніхто ім ня даў выступіць! А далей быў яшчэ адзін штырх. Журналіст задае наступнае пытаньне: «А ці каралі іх?» «Ды не, — кажа Падлужны, — не каралі, проста памянлі працу»...

А кары былі. З нас пяцёрх два былі члены партыі. Гэта я і Сьцяпан Міско. Мяне выключылі. Міско таксама, але ён дамогся, каб потым яго Масква аднавіла. Я лайшоў быў да райкаму партыі, але паглядзеў што там навешваюць розныя ярлыкі, і я спыніў. А вы, напэўна, ведаеце, што значыць уладкавацца, калі ты выключаны з партыі. Толькі й заставалася, што зайсьці капаць ямы, як, напрыклад, Сьцяпан Міско. Пасля гэтага ён 13 гадоў (яшчэ два гады таму) працаваў, будучы кандыдатам навук, у Кніжнай палатцы, перапісваў карткі за 80 рублёў. Калі яго звольнілі з Акадэміі навук, толькі гэтую працу й далі.

Першыя сыгналы аб нацыяналістах паступілі ў Маскву ад нашых мясцовых ворганаў, маўляў, такое дзеясца, але нічога з гэтым ня робіцца ў рэспубліцы, меры не прымаюцца. Дайшло да Машэрава, ды затухла. Гэта быў верасень 1973 году. А з новага году пайшло зноў ды такімі хуткімі тэмпамі. Кажуць, з Масквы прыехаў Шавура (быў калісь загадчыкам аддзелу культуры ЦК у Маскве, сам зь Беларусі). Ня ведаю, ён ці ня ён, але нібыта была прывезеная такая папера, скарга, і, нібыта, Машэраў наклаў рэзалюцыю «Если подтвердится, помочь трудоустроиться». Ну, тут прыцэл ужо ясны, маўляў, даць у косьць, але не забіваць. «Если подтвердится...» — ну, зразумела, што пацвердзіцца. І вось у 1974 годзе яны якраз гэтую аперэцыю й выканалі.

Якія былі пакараньні? Двох, як я казаў, выключылі з партыі... Астатніх усіх пазвалі з працы. Міколу Прашковіча яны ўвогуле ганялі! Ён у нейкім рабочым інтэрнаце ў бібліятэцы працаваў. Там, можа, дзье паліцыя кніжак, ды ён бібліятэкарам прыстаўлены на рублёў 70. Ні грошай не было, нічога. Ён купляў капыты і варыў іх... Здаецца, працаваў у краме на Каліноўскага, мяса рубаў. Адным словам, яны яго маральна прыдушлі, ён ня вытрымаў. Яму было вельмі цяжка. Падтрымкі ён ня мог ніякай атрымаць ні адтуль, ні адкуль, бо, відаць, нагаварыў многа...

Ніякага шырокага працэсу не было. Яны наўмысна зрабілі гэтую групу. Гэта ж дае аўтарытэт іхняму ведамству, званы, павышэньні. А калі такія самыя працэсы ёсьць на Украіне, значыць і ў нас павінны быць. І калі «пресечь» своечасова, дык гэта дзяржавай будзе аплочана. Хоць, натуральна, і стукачы ў гэтай справе былі...

Я добра ведаю Аляся Каўруса яшчэ зь інстытуту. Ужо 40 гадоў мы зь ім знаёмыя і не адмаўляемся адзін ад аднаго, і думкі нашыя не разыходзяцца. У гэтай справе мы таксама былі разам... Яго пасля звольнілі з Інстытуту мовазнаўства.

Якія пытаньні былі на допытах? Многа пытаньняў. Напрыклад, што такое дзяржаўнае і як вы да яго ставіцеся? Якія ў вас адносіны з Караткевічам? Хто напісаў «Лысую гару»? А што вы можаце сказаць пра нейкага там чалавека з Комаля з палітінстытуту? Ці ведаеце вы Барадуліна? А які ён? Ну і так па ўсёй Беларусі.

Я быў у БелСЭ загадчыкам рэдакцыі літаратуры, мовы, фальклёру і этнаграфіі і таму меў рабочую сувязь з усімі. Пыталіся і пра Ліса, і пра Глевіча, і іншых. Пыталіся, між іншым, і аб тым, як аднойчы мы з Каўрусам нібы размяркоувалі пасады ў Беларускай Урадзе. Ня памятаю, ці было такое, можа калісь жартам і было. На допытах яшчэ было

пытаньне: «Вы казалі, што ў рэспубліцы праводзіцца русыфікацыя?» Я ім сказаў: «Канечне, праводзіцца». На гэтым была пастаўлена кропка. Яны, здаецца, былі задаволеныя...

Наглядзеўчы на тое, што ў наш час размовы зь людзьмі, калегамі на працы былі вельмі асьцярожныя, штосьці ўсё ж такі да іх даходзіла. Я нават успамінаў некаторыя свае размовы. Напрыклад, на нейкім сходзе ў інстытуце я, ужо будучы выпускніком, рэзка выступаў па нацыянальным пытаньні. Гэта было дзесьці ў 1964 годзе. У КДБ гэта ўсё, як высветлілася, зафіксавалі. І ў 1973 г. мяне пра гэта пыталі. Мне нагадалі, што я казаў аб тым, што трэба паступаць у партыю, каб у партыі было больш нашых людзей. Я нават успамінуў тады, хто мог гэта перадаць. Гэты чалавек і цяпер належыць да творчай інтэлігенцыі, і сягоньня ён таксама стукач...

Я ня скончыў, ці каралі каго?.. Я, як выключаны з партыі, нідзе не атрымаў працы. Хадзіў на біржу працы, зарэгістраваўся там. Каўрус быў беспартыйны. Яго таксама нідзе не ўзялі. Міша Чарняўскі пайшоў недзе стэнды маляваць. Трохі пазней, відаць, там намерсе вырашылі мне й Каўрусу даць работу. Я пайшоў у прыёмную да Кузьміна, — гэта быў сакратар ЦК па ідэалогічнай працы, — і ён мне сказаў у прысутнасьці Дубянецкага (я тады яшчэ ня ведаў, што гэта Дубянецкі): «Мы рэшылі, я адзін такія пытаньні не рэшаю, с Петром Мироновичем оставить вас в сфере идеологической работы. Вас и Кавруса».

Дубянецкі тады інструктарам ЦК быў, яго выклікалі, каб забраць мяне пад руку, як злодхага, ды недзе некаму аддаць. Размова цягнулася хвілін з трыццаць, пасля пайшлі да Дубянецкага. Ён пазваніў да Дзяльця й сказаў таму, што ў яго прысутнасьці была размова з Кузьміным уладкаваць мяне ў «Мастацкую літаратуру». Хоць такой гаворкі й не было, проста Дубянецкі хацеў памагчы. Ён так і сказаў: «Я ж не хачу, каб цябе запёрлі кудысьці ва «Уралжай», трэба ж нешта людзкае...» Так вось мяне ўладкавалі пасля шасьці месяцаў бяз працы.

Спачатку працаваў я рэдактарам, пасля яшчэ 5 гадоў выконваючым абавязкі загадчыка рэдакцыі. Загадчыка так і не далі. Парторг выдавецтва, пісьменьнік Хведар Жычка, увесь час званіў у ЦК, маўляў, абавязкі выконвае чалавек, якога выключылі з партыі. Праўда Жычка сам быў з штрафнога батальёну — яго прагналі зь «Ліму».

З партыі выключалі мяне экстранна. У адзін дзень было і партбюро, і партсход. Дырэктарам БелСЭ тады быў Пятрусь Броўка. Пачалі чытаць абвінавачаньні акт. А там усё болей пра Прашковіча, што абываў рускіх маскарэмі, што ўкраінцам грошы дасылаў і г.д. Парторгам быў Радзюк. Яго за нешта выкінулі з памочнікаў у Саўміне, дык прыслалі да нас у рэдакцыю загадчыкам. Філізаф быў па адукацыі. Ён і зачытваў абвінавачваньне. Выступалі і іншыя. Гаварылі рознае, хто добрае, хто благое. Узяў слова Васіль Хаўратовіч, зараз ён намесьнік рэдактара БелСЭ. Добры мужык, добра я быў зь ім знаёмы. Прыкідваецца таксама шчырым беларусам. Ну, вось і кажа ён: «Ах, што ж ты нарабіў? Добры ж хлопец быў. Сорамна будзе некалі сустрэцца». І праўда, цяпер, спаткаўшы яго, я б яму сказаў, што сапраўды сорамна, як ты і казаў.

Сёе-тое і Броўка сказаў. Ён гаварыў па-беларуску: «Хоць бы і хацеў зрабіць Рабкевіч у БелСЭ штось нацыяналістычнае, дык бы ня выйшла, бо мы тут». А пасля ў гаркаме партыі гэта перафармулявалі па-расейску: «Хотя и хотел...» Спачатку мне прышылі фармулёўку «за няправільнае разуменьне ленинскій нацыянальнай палітыкі», але за такое ж не выключалі з партыі, а перавыхоўваюць. Тады перакруцілі й атрымаўся «за нацыяналістычнае разуменьне ленинскій нацыянальнай палітыкі». Мясцам і парткам усё зацьвердзілі й звольнілі мяне па артыкуле 34 Б — «скасаваньне працоўнага дагавору па ініцыятыве адміністрацыі». З тымі пяцёркамі зь іншых інстытутаў прыкладна так, як і са мной усё было арганізавана.

Па Беларусі, дарэчы, шум быў, што ў Акадэміі навук групу выкрылі. Казалі, што многа зброі забралі, што група паўстаньне рыхтавала. Што нават былі разьмеркаваныя будучыя «партфэлі» сярод змоўшчыкаў. Што ж да нацыяналістычнага руху, каб гуртавацца неяк, дык такой магчымасьці не было. Ідзі толькі яшчэ зьявіліся. Зьбіраліся разам на бяседы, гаварылі пра Янку Купалу, пра «Тутэйшых», пра Забэйду... Гэта толькі пачатак 60-х. Нейкае групаваньне ўжо пачалося, калі пачалі заіраць Быкава, у канцы 60-х. Яшчэ будучы асьпірантамі мы «Мёртвым не баліць» чыталі запоем. Чытаў я рукапіс «Каласы пад сярпом тваім» Караткевіча! Вы яго ніколі не прачытаеце такім — у тры разы большыя былі «Каласы...» Карацей, ужо была ідэя, якая яднала нас. А рознага роду рэпрэсіі ворганаў былі заўжды, але яны ўсё зьявляліся з крыміналам. Вядома, што ў 1968 годзе забілі Лявона Баразну. Вось каго перасьледавалі, дык гэта Пазыцяка.

Дарэчы, забыўся, якраз з 1972 ці 73-га году пачалі «хадзіць прывіды нацыяналізму» на Беларусі. У БелСЭ намесьнікам Броўкі працаваў яшчэ адзін філізаф — Пётр Пузікаў. Ён быў вельмі праруску настроены, нават хацеў пакінуць у філізафii словы «язык», «мысль»... Калі ён выказаў гэтыя свае думкі, дык Янку Скрыгану (ён быў загадчыкам рэдакцыі) гэта было, як нажом у адно месца. І вось неяк забракавалі пераклад рукапісу БелСЭ. Моўны выклад быў на ўзроўні сьняжніны «Вячэрняга Мінску», а можа і горшы. І вось адзін раз намесьнік галоўнага рэдактара БелСЭ Казека (ён жа потым сьездзіў у КДБ браць маю справу) і Петрашкевіч, ён быў адказным сакратаром, мне й кажуць, што Скрыган з турмы выйшаў, але нацыяналізмам пахне. Трэба яго неяк прыбраць, а мяне на яго месца. Петрашкевіч яшчэ казаў мне: «Мы гэта вельмі хораша зробім». Тады я дамовіўся з Броўкам, што ўсю моўную работу сам зраблю, але каб Скрыган застаўся на сваім месцы. Так і здалілі: за мной мова, за ім — ідэалогія. Складаныя тэрміны праводзілі праз Тэрміналягічную камісію на чале з Крапівой. Там жа быў і Глебка. Часам праз Глебку нам удавалася багата прывесці.

Былі розныя сутычкі. Аднойчы я бачыў канфлікт Содала з Суднікам. Содала сказаў Судніку, які сядзеў у Прэзыдыюме: «Вось вы — дырэктар Інстытуту мовазнаўства, але ж па-беларуску двух слоў ня зьявіжаеце». І гэта пры вялікай аўдыторыі, дзе сядзелі студэнты, выпускнікі, выкладчыкі. Ён меў рацыю. Мовай займаўся людзі, якія яе ня ведалі. Яны ж прыдумалі тэрмін «яноўшчына». А Яноўскага нават не абралі членам-карэспандэнтам. Падлужны — такі самы. Вось яны й напісалі сваю рэцэнзію ў ЦК. Пісалі там аб нейкіх нацыяналістычных памылках у мове. Цікава было б яе зараз пачытаць.

Быў яшчэ такі чалавек Зайцаў. Ён чытаў некалі лекцыі па рэлігіі, сусьвеце, літаратуры ў будынку на Энгельса. Я ведаю, што яго таксама, як і нас, звольнілі з Інстытуту літаратуры, хоць у нашай так званай «пяцёрцы» ён ня быў. Калі разьбіралі Прашковіча, што памагаў украінцам, дык Зайцаў сказаў, што тут нічога благага няма, і што ён таксама даў бы грошы. Здаецца, гэты ж Зайцаў, калі служыў у войску, выконваў нейкае заданьне КДБ. Расказаў, што нейкіх людзей кідалі ў варонку зь ледзяной вадой. Тыя чапляліся за край, а салдаты білі іх сваімі ботамі па руках. Ён сказаў тады прысутным, што мае права сказаць слова ў абарону так званых дысідэнтаў, бо ведае, што такое КДБ. За гэта яго й звольнілі...

1990 г.

Здымак Дзяніса Раманюка

Прадчуваньне ВРЗ

Працяг з старонкі 1

недзе высока-высока, і ён канчаткова забыўся пра ўчора і пазаўчора, пра свае клопаты наперадзе, хоць яны й ня хіханькі-хаханыкі, забыўся дзе ён, хто ён і захапіўся дзеяй, галоўнай гераніяй якой была двухмэтровая дзяўчына, што зрабілася жанчынай, натыкнуўшыся (у сэнсе — спаткаўшы) на яго. На ўсё воля лёсу, думаў Адаць, і стараўся толькі, каб дзея рухалася эфэктывна, бадзёра, з максымальнамінімальнымі перапынкамі паміж.

Мінуў дзень, у які Адаць выскачыў з дому, каб падкаўзніцца пад нахабным ветрам і быць пашкадаваным двухмэтроваю дзяўчынаю; мінула ноч, запомненая толькі хістаньнем ценяў на падлозе: то вулічны ліхтар-бессаромнік падглядаў у вакно. Нічога, абы не фатаграфавалі чарасіса пра AIDS ад выпадковых сувязяў. Пачаўся сонцам новы дзень... Ды бегаў і бегаў па пакоі нястомны ложка з стаптанай у кроў прасыпанаю, падлога спружыніла ўслед цела і цаляла ў такт, дрыжала шклянка на сталі і няўмольна пасоўвалася пад Адацевым распачным позіркам да краю, каб урэшце пад вечар упасці й жалобна пырснуць непатрэбнымі шклянкі па пакоі. «А я хацела папіць зь яе гарбаты...» — сказала двухмэтровая жанчына прыгожым дзявоцым голасам і то былі першыя за мінулы час ейныя словы. Адаць узрадаваўся, бо даўно сьвярбела ў ім думка, што трапілася яму нямая дзяўчына. Жанчына заўважыла ягоную ўсьмешку — знак паразуменьня — і таксама расьцьвіла (ці не з тае ж прычыны, бо і Адаць дагэтуль ні слова не прамовіў).

Шклянка і сапраўды была сіратою ў гэтым пакоі, і гарбата пляска з носіка імбрычка па чарзе. Перш чымся піць, жанчына сьмяшыла Адаця ўмелым казытаньнем носіка імбрычка языком і губамі (адкуль і ўзялося тое ўменне: інстынкт, ды і годзе). Калі ж яна выпрасталася ва ўвесь свой рост і пранесла голае самае важнае на вышыні Адацевай галавы, яму ўпершыню стала брыдка. Яму захацелася скарыстанай, скамечанай паперкай адкаціцца куды-небудзь у куток, далей ад гэтай назойлівай кучаравасці. Яму падумалася раптам, што не жыцьцё галоўнае на гэтай зямлі, а сьмерць, і чым раней завалодаеш ёю, тым лепш. Спакойна-абыякава, сыта падумалася і гэтаксама спакойна прынялося падуманае — галавою, сэрцам і душою. Адаць узяў нож, што перад тым уваходзіў у масла, як у масла, і быў яшчэ сьлізкі, і падыйшоў да ложку з жанчынаю. «Глядзі!» — сказаў ён і наскрозь пракалоў нажом руку. Нож сам вісеў у руцэ і канаў на падлогу крывёю, а жанчына маўчала, як не жывая. Толькі грудзі ейныя часцей задыхалі ўніз-уверх, уніз-уверх ды распухлыя вусны пачалі павольна, замаруджана крывіцца ва ўсьмешку. Брыдкаю, трэба сказаць, усьмешку. Непрыгожую. А ў чалавека ўсё павінна быць...

І тады Адаць аперазяў хусьцінкаю руку, накінуў на плечы паліто, паклаў у кішэню гадзіннік і выйшаў на лагодна-адліжную з новага ранку вуліцу.

Вуліца плакала дахамі, радавлася Адацю і пяшчотна сьцялілася яму пад ногі, як самая верная жонка. Адаць пазнаў вуліцу: ён любіў яе дрэвы і дамы і часта прыходзіў сюды, каб пасумаваць у адзіноце. Яму прыемна было ісьці паўз лаўкі, на якіх сядзелі вечныя бабулькі, і слухаць, як яны перамаўляюцца: «Ты хварэла?», «Не, да дачкі ў Менск езьдзіла. Увесь акцяб, нааб і дзякаб у яе пражыла...»

Дом Адацеву быў блізка адсюль, і ён крочыў да яго няспешна і вольна між людзей, якім ён ня быў патрэбны цяперака і быў патрэбны. «Купі матрошку, — папрасіў Адаця студэнт у акулерах-роvaraх — акурат Раскольнікаў са школьнага малюнка, — купі ордэн Леніна, — папрасіў ён зноў, калі Адаць заповолю крок, а потым: — купі хоць жаўнерскі пас з цэшкай-зоркаю — афіцэрскі...»

Студэнт спыніў Адаця — і гэта ўжо няма, ён прымусяў Адаця задумацца: купіць — не купіць, і гэта яшчэ больш, ён верыў, што ў Адаця ёсьць грошы на тое, каб набыць... Ці ведаў, а ня верыў? Адкуль ведаў? «Хто ты, студэнт?» «Я з мэдыцынскага...», «Я не пытаю адкуль, я пытаю — хто ты?», «Студэнт», «Ты дурны ці прыкідваеся: я пытаю — хто ты?», «Па анкетце, пашпарце, ці наогул?», «Наогул», «Наогул я чалавек, гомо сапіенс, атрад прыматаў, рудымэнтаў у выглядзе хваста і рожак ня маю... Таму й прадаю, а не купляю», «І што ты хочаш за матрошку-Лукашэнку?», «Душу. Тваю душу. Матрошка гэтая дорага каштуе. Вазьмі лепш Кебіча. Задарма. Ці Шушкевіча. За бакс...», «А ёсьць Паэньяк?», «Усе пытаюць, ды — няма», «Тады бяры вась бакс».

Двума пальцамі, за галаву, Адаць узяў матрошку, пранёс яе дзясятка мэтраў і паставіў тулавам бяз ног у сьнег: мо каму спатрэбіцца, падыме, парадзецца ўдачы, а яму бакс не шкада — студэнтам трэба жыць таксама. Пакінуў матрошку і нібы адлілі лёзунгі ад падшваў, ногі панеслі лёгка, быццам у сьне, панеслі наперад, да канца. Пакуль што вуліцы. Адліжнае вуліцы, на якой ужо пачалі зьбірацца ў чароды першыя веснавыя лужыны. Самыя гаспадарлівыя з задавальненьнем заўважаюць іх і прыгладваюць пра лецішчы, пра скрынкі для расады, пра памідоры, першы й агуркі гатунку «Нежынскі»...

Адаць вярнуўся дамоў, зьняў мокрыя боты, разьлёгся на ложку й прамармытаў: «Благодать! Лепота!» Чаму па-расейску? Бо ня ведаў ён ні нямецкае, ні гішпанскае, ні ангельскае, ні нейкіх іншых самых распаўсюджаных, альбо забытых усімі, акрамя навукоўцаў, моваў, а сваёй

Андрэй Антонаў

Ля калодзежа калюга
Крывавая. Тут бабця
клубніцы мыла.

Згубіў старую
Люльку. І не ўгадаю,
Ці плакаў дзіцёнкам?

Ты сыходзіш — ідзі.
Адно не пакідай пальчаткі
У віталні.

Возера — гладкае
Шкло. Мо глядыш мне ў
Ваду шпурнуць?

Ноч. Сьнег у твар.
Цяжкія крокі ў сьпіну.
Страх азірнуцца.

Зноўку восень. У
Размовах дождж
Праз слова.

Як мала табе
Было трэба. У кубак з гарбатаю
Кіпень падліваю.

Гастру аловак.
Угадаў, што марыў
Стаць касманаўтам.

яму цяперака не хапала. Пакуль ён мармытаў, да яго прыйшлі госьці. Дзьве дзяўчыны й сябар. «Зграбнёная...» — нехаця падумаў Адаць пра тую, што была зьлева. Сябар замітусіўся каля стала. Сумная рэч жыцьцё, занудлівая й заштампаваная. Пасьля гарэлі быў нягэлы сорам, ламаньне ці ўломваньне, прычым Адаць уяўляў сябе пеўнем з паказкі (памятаеце — не злаганаю, дык пагрэюся), потым — розныя пакоі, абмен, чаргаваньне і чортведамашто да самае раніцы. А раніцай — безвыніковы сум пра страчаны вечар, зьявечаную ноч, пакінутае там здароўе... І пытаньне без алказу, якое ніколі не прыходзіць да жарыці, а заўсёды пасля: навошта?

У рэстаранцы, куды згладнелі Адаць прыплёўся палуднаваць, давалі ўсё ўчорашняе, але чакаць яго даводзілася ня менш за гадзіну. Адаць глядзеў на столь, няроўна засмаленую цыгарэтным дымам, на высокія вокны з напаловубруднымі шторамі, нібы карыталіся ім, як сурвэткамі, на мокрыя, голыя дрэвы ўдалечыні. Потым падрамаў...

Прачнуўся ён, калі афіцыянтка пасадзіла за ягоны столік дзьвюх дзяўчын, з выгляду — прыезджых. Дзяўчыны ціха загутарвалі чаканьне. І Адаць вымушаны быў слухаць іх, ня ловячы сэнсу, а толькі раз-пораз уздыгваючы ад хвосткіх тутіх словаў, што зусім не адпавядалі зьнешняй шноце й правінцыйнасьці дзяўчат. Шэпт гушчэў, і Адаць хоць ня хоць пачаў унікаць у соль размовы, яму непатрэбнай. З гутаркі выходзіла, што менавіта гэтыя дзяўчаты нававалі сьняня ў Адаця. Ён прыгледзеўся: не, за тую пару гадзінаў, што мінулі ад разьвітаньня, яны гэтак зьмяніліся не маглі. Па-першае, падрасці. Па-другое, схуднець. Усё астатняе зьмяніць можна было. Калізія падслуханага вечара й ночы супадала з тым, што перажыў Адаць (чортведамаштодараніцы-безьперапынку) і супадала цалкам. Аж да падрабязнасьцяў: «Ён, г..к, казаў, ё... яго маць, што ранкам, бл..., пакорміць, — папала «зграбнёная», — а сам, бл..., зьнік не разьвітаўшыся...» І праўда, Адацеву сябар зьбег на сьвітанку ледзь чутны скрозь сон і дзяўчаты сыходзілі потым з кватэры нечым заўважна незадаволеныя. Але чым — Адацю не казалі.

Жыцьцё любіць паўтарацца. Нават у адзін той жа дзень і той жа час — супакойваў сябе Адаць, слухаючы мацокі дзяўчат і пазнаючы іх саміх. Ён не пазнаў бы іх, пэўна, і голымі, настолькі яны былі непадобныя да сябе начных і ранішніх. Не пазнавалі й яны Адаця, як бы між іншым кідаючы на яго празрыстыя позіркі. Адаць рабіў выгляд, што нічога не разумее, што сумуе, што стомлены жыцьцём і чакае ад яго цяпер толькі добрага харчо, шніцэля з гарнірам і сто сьмятаны (комплексны абед нумар адзін). Але яны (дзяўчаты й Адаць) былі маладыя, яны сядзелі за адным сталом

— і пераадолець гэтыя недахопы існаваньня сілаў не ставала. Яны напаўвока ацэньвалі адно аднога (Адаць, самі разумеюць, адзін — дзьвюх), на прадмет магчымых кантактаў і ня менш, чым «дружбы» у перспэктыве. І ўрэшце Адаць падумаў: а чаму б мне сьняня не паўтарыць сюрпрыз у адваротным парадку — узяць ды й заваліцца да сябра зь дзьвюма цёлкамі ня горшымі за ўчорашнімі? Дзяўчаты, быццам адчулі перамены ў Адацю, ягоныя ваганьні, і адна напрасіла запаліць. Адаць дастаў цыгарэты, запальнічку. Дзяўчына перагнулася да яго праз стол, падсунулася да самага ягонага твару, і прыпаленыя вокісам валасы казытліва аблашчылі ягоныя рукі, як не загарэліся ад высокага полымя. Дзяўчына выпраменьвала юр, жарыць і нешта яшчэ, што межавала зь бясконцым аргазмам. Калі б быў цяпер вечар, Адаць запыраў бы яе на дамскі танец, каб адчуць, як млее, растае, цячэ яна ад дотыкаў, п'янец й правальваецца ў апраметную, калі цела знаходзіць цела. Галоўнае, гэта сьведчыла, што была яна нармальнаю, здароваю — сьвядомаю — жанчынаю, а ня скончанаю лесьбянкаю. «У мяне ёсьць ся...» — пачаў Адаць, доўга прыпальваючы цыгарэту й ловячы блізкае дыханьне дзяўчыны, аднак прыгадаў свае ранішнія думкі пра страчаны вечар, неадпачнутую ноч, і замоўк на паўслове. Дзяўчаты глыбока зазіралі яму ў вочы, нібы падахвочвалі да наступных словаў, і Адаць не стрымаўся, дагаварыў: «...бар, якому ўрачы прапісалі спаць з жанчынаю, каб супакойць нэрвы. Але ён нежанаты, і штовечар узнікае праблема...», «Абажаю аўганцаў, — сказала «зграбнёная», — пазнаёміш? Я яму паспагадаю», «Ён не аўганец. Ён проста хворы. У яго прыяпізм...» «А-а, хворы... — расчаравана прамовіла «зграбнёная», але тут жа выправілася: — Нічога, я й хворых шкадую...»

Комплекснага абеду нумар адзін яны так і не дачакаліся. У бліжэйшым гастронOME Адаць набыў бохан «Русского», дзьве пляшкі «Русской», яшчэ чагосьці інтэрнацыянальнага з закусі і сьмялей на Сусаніна павёў дзяўчат да сябра, які, Адаць ведаў, мірна адсыпаўся цяпер у сябе дома і ў страшным сьне ня сьніў ніякіх сюрпрызаў.

Гісторыя паўтарылася. Аж да таго, што ранкам Адаць зьбег дамоў без разьвітаньных пацалункаў і сяброўскіх абдымкаў. Але й дома ён ня выселіў. Ізноў галава, як і ўчора, як і заўчора, прасілася на вуліцу, на ненагрэтае батарэямі сьвежае наветра. Як сабака просіцца ў гаспадара па патрэбе. А гэта вам — ня хіханькі-хаханыкі... Адаць аправаў паліто, прыгадаў забыты ў кішэні гадзіннік і выйшаў у засьмечаны брудным адліжным сьнегам двор. Дзеля працэсу, дзеля дзеі... «Сумная рэч — жыцьцё, І чым падрабязней яно ў цябе — тым сумней», — падумаў ён, настаўляючы каўнер, і высмаркаўся.

КАМЮ. ПАНТАМИМА

Натхнёны Альбэрам Камю, віцебска-віленскі мастак і артыст Валеры Самусёнак вырапіў паставіць свайго Сізіфа. Прычым, ужо трэцяга.

У адзіным асьветленым куце вялікае цёмнае залі разьмешчаныя дзьве трохкутныя рамы — нібы шыбіны парніка, зацягнутыя адна цэляфанам, другая — бялюткаю калькай. За рамамі ляжыць чалавек. Гэты чалавек у трыко будзе зараз паказваць нам пантаміму. Спэтакраль пачынаецца. Рама зрушваюць з месца, зрушвае з месца Самусёнак. Ягоныя рухі плястычныя, але гэта ня звышплястыка, зь якой звычайна асапюеш пантаміму і якая робіць пантаміму больш цыркам, чым тэатрам. Гэта першае, што кідаецца ў вочы.

Другое — гэтыя рамы. Самусёнак круціць іх і так і гэтак, яны шаласяць, згінаюцца. Нейкія драмы

Глядач

ДЗЬВЕ БЕЛАРУСІ

Выдавецтва прапануе нам новы «вобраз» краіны: на глянцавай вокладцы — здымак сёвай Сынковіцкай бажніцы ў атчэньні дрэваў. Тэкст камэнтару пачынаецца з фразы: «Паспрабуйце самі сабе адказаць на просььценькае, здавалася б, пытаньне — за што, чаму я люблю сваю краіну? — і вы сутыкнецеся з невырашальнай праблемай».

Але мы сфармулюем пытаньне наступным чынам: «Ці ёсьць што прыцягальнае ў нашай краіне?» Няўжо прызыдэнт Лукашэнка ды зьнявечаныя старыя гарады — гэта й ёсьць яе вобраз?..

Лўтары альбому абралі прынцып мадуляваньня: падборка каляровых слайдаў стварае *ідэальны вобраз*. Часам здарюцца паралелі: на адным з двух суседніх здымкаў шпіль віцебскай ратушы завяршае чырвоная зорка, на другім (больш новым) — флюгер.

Так і ў жыцці. Усе гэтыя помнікі, ландшафтныя замалёўкі — навошта яны ім? Яны гэтым грэбуюць, не заўважаюць, а значыць, і не прэтэндуць на яго.

Беларусь: альбом / Складальнік Г.Мацур, аўтар тэксту М.Гілевіч. — Менск: Беларусь, 1994.

Пакінем гэта сабе.

Вось і розьніца — мы апэлюем да аўтэнтэтыкі, наш мадэрнізм адраджае сынтэз мастацтваў, пераадоляе супярэчнасьці паміж мастацкаю і ўтылітарнаю асновамі. Супрацьлеглы бок — носьбіт сёньняшніх праблемаў. Але колькі такіх часовых праблем-эпізодаў было ў гісторыі гэтага краю! Як парознаму выглядалі акупацыйныя мундуры! Хто помніць... Застаецца ж толькі аўтэнтэка. Іншая рэч — наш камфорт, наша маладосьць, нашыя жаданьні.

Выдавецтва рэпрадукуе стары здымак інтэр'ера Мастацкага музэю зь вялізным помнікам Леніна, якога там ужо няма. Узнаўляецца здымак Прывакзальнай плошчы з савецкімі надпісамі на будынках «брамы горада». Цяпер там рэкламы банкаў.

Альбом «Беларусь» паказвае, што могуць быць дзьве Беларусі. Нам трэба абраць сваю. У рэшце рэшт выбраеце намі застаецца адзіным.

Алег Дзярновіч

ГОЦА-ГОЦА-ГОЦАЦА

У нетрах эпічна-пэсеннай плыні, што ад другой паловы 80-х не спадае ў рэчышчы беларускай пазьзі, струменіць апошнім часам мэлянахалёвая крынічка філязофска-мэдытатывнай лірыкі — даніна блізкаму ськону стагодзьдзя... У пэўных умовах і дэкаданс можа зрабіцца «здравой альтэрнатывай», — дакладней тым, што зазвычай імянуецца «пірам сярод чумы», пірам маладога імпэту пасярод маразматычнай, мляўкай пошасьці. «Пір сярод чумы» — гэтак можна вызначыць жанр новай кнігі Ігара Сідарука.

«Саната арганата» — той рэдкі ў Беларусі выпадак, калі постмадэрновы праект «раскручаны» напоўніцу. Шкілет псыхадэліі, абсурду й сацарту аброс нарэшце мясам ды скурай і здольны адгоццаць тарантэлу... Аўтар «Санаты арганаты» дамогся ў наш час амаль немагчымага, — паважна намерыўшыся давесці розьніцу паміж блазнаваньнем і блюзьнерствам, свайго чытача ён усё ж «разварушыў»... Не адзін сьведомы «аматар роднага слова» скаланецца, прачытаўшы верш «А хто там ня йдзе?» Адушкаецца тутак «сваё» таксама і для верніка, і для атэіста.

Мусібыць, толькі эстэт прызнае «Санату арганату» цалкам бездакорнай, атрымаўшы асалоду ад гармідарнай суладнасьці гэтай кнігі, якую нават друкарскія памылкі парушыць ужо ня ў стане... Што ж, нашым нашчадкам будзе ня проста вызначыцца, каму аддаць перавагу ў намінацыі «Лепшая кніга беларускага дэкадансу ХХ ст.» — «Вянку» Багдановіча ці «Санаце арганате» Сідарука... Там прорва суладнасьці, тут — суладнасьць прорвы.

Вось, напрыклад, як адметна гучыць у Сідарука наркае спаковечнае, забытае хвайна «Правду» чытаць ворган уноранніх хіпі.

хвайна нафту Кувэіту прадаваць за даляры.

Сп.Схізматых

ШТО МУСІЦЬ ВЕДАЦЬ КОЖНЫ БЕЛАРУС

Яшчэ надоечы ўсякая дапытлівасьць, гэтаксама як і залішняя абазнанасьць у гісторыі Беларусі афіцыйна ўважаліся за дзёрзкасьць... І пытаньняў не ўзынікала.

На другім годзе Незалежнасьці пытаньняў, а галоўнае — дзёрзкасьці назапасілася гэтулькі, што беларусы наважыліся ня толькі запытаць голасна — з старонак былой кампартыйнай газэты, але й тутак ж даць адказ. Пасьля першай «сотні пытаньняў» чытач неўзбаве спаткаўся за яшчэ дзьвюма зьмястоўнымі кніжачкамі — «катэхізісамі» ці «лемантарамі» па гісторыі Беларусі.

Падобная літаратура ствараецца зазвычай для юнацтва — школьнікаў, абітурыентаў, студэнтаў. Але ў цяперашніх постсавецкіх умовах патрэба сыстэматызацыі гістарычных ведаў моладзі непазьбежна саступае неабходнасьці «прышчапленьня» ўсяму даросламу жыхарству грамадзкай, а значыць, — і нацыянальнай сьведомасьці.

Мэты, здаецца, адзіныя, але паміж сабой гэтыя тры кнігі розьняцца прыкметна. «100 пытаньняў» — гэта манумэнт, глыба, наканаваньне якой — легчы «ў падмурак сьветлага храма Адраджэньня» — недзе побач каля «Старажытнай Беларусі» Міколы Ермаловіча.

«Масово-політычскае издание» «Історыя Беларусі: Вопросы и ответы» ад зьвяздоўскага «навукова-папулярнага» адрозьніваецца хоць бы тым, што «выпушчэно» яно «по гасударственному заказу». Зьяўленьне гэтай кнігі было прадвызначана бракам адпаведнай літаратуры, але гэтая непазьбежнасьць у дадзеным

Ігар Сідарук. Саната арганата. — Полацак: Полацкае ляда, 1994. Сэрыя «Пазьзія новай генэрацыі».

хвайна здымацца ў ложку з Мадонаю ў кліне. хвайна калі на магіле твайгі плача гітара.

У гэтым «хв» — і гісторыя першых усьцехаў, што давала ізноўвернутае пачуцьцё нацыянальнай годнасьці, пачуцьцё шчыльнай лучнасьці зь вялікай грамадою, — калі дрыжыкі па цэле ад убачаных на вуліцы выпадковых спалучэньняў белчырвона-белых колераў... І гісторыя паварочаньня да ранейшага, але ўжо прызабытага стану непатрэбнасьці, адрынутасьці...

А ці гэтак «е» ў радку «мы ляцім на дзікім ерапляне», — тутак ж ужо цэлая нагода для грунтоўнага артыкула... Напрыклад — «Аб кобрынскай школе беларускага іранізму».

Эстэтычнае ўражаньне ўзмацняецца яшчэ й тым, што эпатажныя намеры аўтара ў беларускіх умовах браку шырокай чытацкай аўдыторыі маюць чыста сымбальны характар. Хоць, зрэшты, акрамя эстэты, да патэнтных прыхільнікаў «Санаты арганаты» можна далучыць усіх цяперашніх і ўчорашніх шкаляроў. У абліччы новай кнігі Сідарука яны атрымалі добрую сатысфакцыю за гэтыя клятвы «потому, что я с Севера, что ли» ды «пахне чабор, пахне чабор». Адметную антыхрэстаматычнасьць гэтай кнігі выдатна ілюструюць наступныя радкі зь верша «Шануйма зротыку!»:

У рытме наскім палыназа
Я качаў цябе на сьнезе,
Цалаваў у пуп.
Ты ж у млосьці скавытала
І крычала: «Мала! Мала!»
Ды бадала дуб.

Алдамо належнае аўтару за тыя каштоўныя й выбітныя якасьці, якія яму, бясспрэчна, уласцівыя, — за яго пасьлядоўную дзёркасьць і дзёркую пасьлядоўнасьць.

100 пытаньняў і адказаў з гісторыі Беларусі. Уклад. І.Саверчанка, Зьм.Санько. — Менск: рэдакцыя газэты «Звязда», 1993.

Історыя Беларусі: Вопросы и ответы. Сост. Г.Голенченко, В.Осмоловский. — Менск: Беларусь, 1993.

Ці ведаеце Вы гісторыю сваёй краіны? Уклад. В.Голубеў, У.Крук, П.Лойка. — Менск: Народная асьвета, 1994.

Выпадку мае прысмак вымушанасьці, як усё, што робіцца дзяржавай у кірунку беларусізацыі.

Трэцяя кніга — «Ці ведаеце Вы гісторыю сваёй краіны?», выдадзеная ў 1994 годзе, мае ўжо выразную практычную дастававанасьць. Яе пытаньні гучаць як дадатак да тэксту школьнага падручніка. Балазе, мы маем ужо такія падручнікі, для якіх гэтыя пытаньні не здаюцца ненатуральнымі. Дарчы, адзін з складальнікаў кнігі — Павал Лойка сам непасрэдна дачыніўся да стварэньня новых падручнікаў.

Усе гэтыя кнігі, мяркую, яшчэ не аднойчы будуць перавыдавацца. Выйдуць, вядома, і новыя, — бо прынцып, закладзены ў іх, спрацоўвае, — аб гэтым сьведчаць пустыя паліцы кнігарняў. Магчыма надалей падбор зьвестак для «пытаньняў» будзе больш сыстэмы, з вытрыманымі суадносінамі паміж вядомымі й невядомымі фактамі.

Выданыя гэткага кішталту мусяць асабліва ўвагу надаваць пэрсаналіям, «засяляць» гісторыю людзьмі, каб чытач прызвычаўся пазнаваць выбітных асобаў беларускай мінушчыны, так бы мовіць, у твар.

Што тычыцца магчымых крытычных закладаў наконт тэндэнцыйнасьці ці адыёнасьці, залішняй кідкасьці ці схематызму, то ў дадзеным выпадку яны былі б недарэчы. Усё ж жанр гэткай літаратуры бліжэй да коміксу, чымся да навуковай манаграфіі.

С.Ш.

Што такое праўда гісторыі? Французская рэвалюцыя і Другая сусветная вайна — толькі міты, умоўнасці, прыдумкі, тое, чаго на самой справе ніколі не было. Марата забілі — было, Сотнікава павесілі — таксама было на самой справе. А ідэю, за якую яны загінулі, прыдумалі пасля. Прычым забілі іх аднойчы, а ідэя, за якую пралілася іхняя кроў, ужо ня раз змянялася і яшчэ будзе змяняцца.

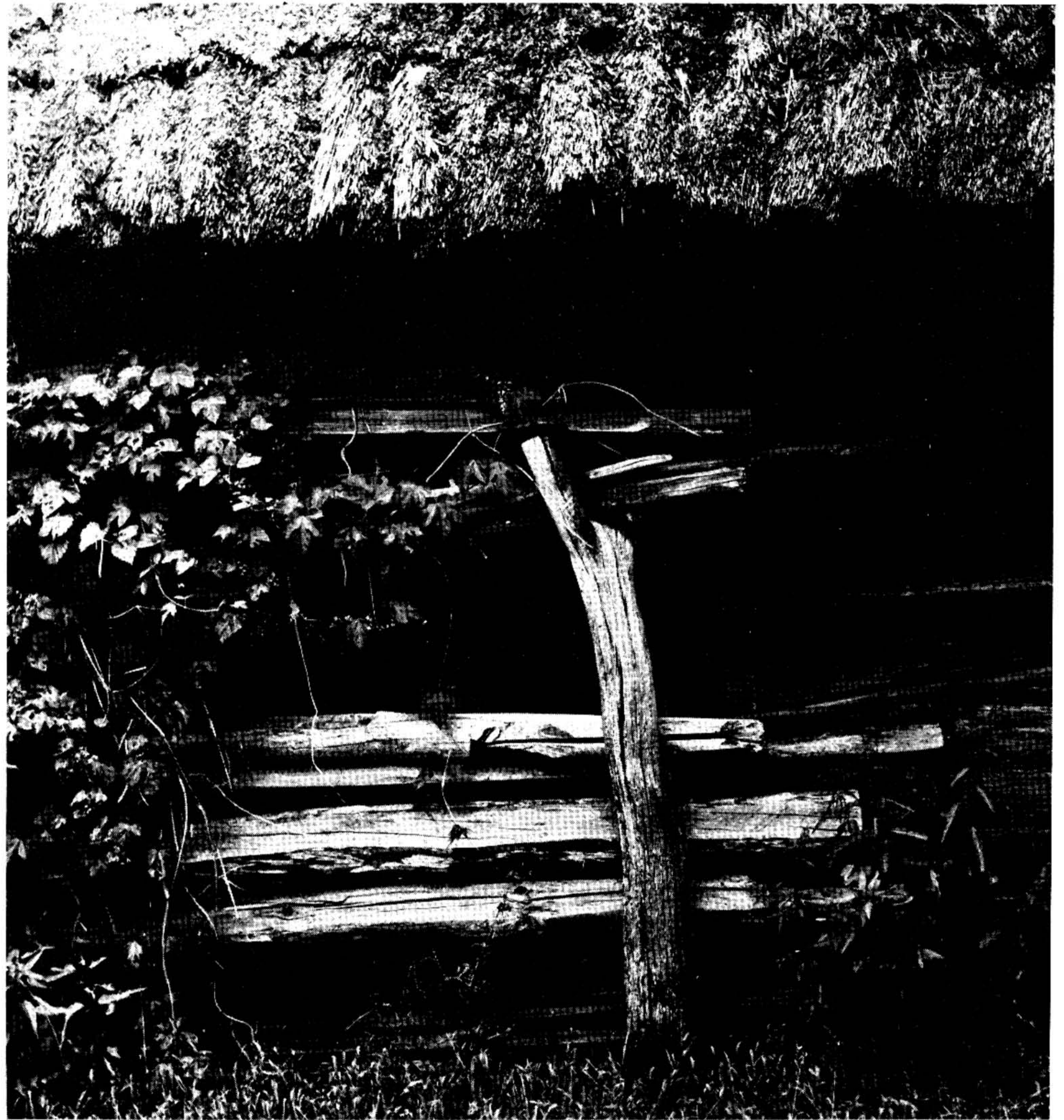
Людзі ствараюць пэўныя ўмоўнасці, каб можна было ўсталяваць пэўны парадак рэчаў. Таму гісторыя дзяржавы можа зусім не адпавядаць таму, што адбылося калісьці ў рэальнасці. Беларускі хлопчык Паўлік Марозаў быў героем, пасля — антыгероем, а на самой справе ўсё зусім інакш, нашмат больш складана, «як у жыцці».

Постмадэрнізм паставіў пад сумнеў ісціну ў гісторыі. Праўда ёсць, а ісціна — міт, творчасць, інтэрпрэтацыя. І беручыся раскажваць гісторыю, важна іх ня блытаць.

Праўда — гэта «гісторыя пра нашага Грыгорыя», яна заўсёды прыватная, канкрэтная, нічыя. А ісціна — Каралядворскі рукапіс, Слова пра паход Ігара, гісторыя Беларусі, — яна агульная, нацыянальная, свая і чужая. Пра «Грыгорыя» ўсё сказана ў актавых кнігах, і наша задача тут — ня схлусіць. А пра Беларусь галоўнае — напісаць прыгожа і захапляльна.

Што нашыя людзі лепш ведаюць нешта з гісторыі Расіі або Францыі — зусім не ад бяднейшасці беларускай мінуўшчыны на факты. Бо справа ня ў фактах, а ў творчым патэнцыяле гісторыкаў, якія ствараюць міты.

Сёння мы пачынаем друкаваць у «НН» актавую гісторыю Беларусі, гісторыю штодзённасці, г. зн. тое, што было на самой справе. Першая тэма — вясельле.

ВЯСЕЛЬЛЕ

Вольга Бабкова

Усялякі час пакідае пасля сябе значна больш слядоў сваіх пакутаў, чым свайго шчасця.

Е.Хейзінга

Адной з значных падзеяў у прыватным жыцці сярэднявечных людзей было вясельле («веселе», «свадба», «венец», «шлюб»). Вось калі выкладаліся значныя грошы на пачастункі і пітво гасцям, заключаліся дамовы паміж двума бакамі, апрапаніліся найлепшыя строі... У пераласвяточную карусальную віхуру ўцягвалася безліч людзей: сваты, бацькі, маткі, дзяды, дзверы, швагры, браты, сёстры, родныя і стрыечныя, цешчы, цесці, «сестрыны», «братанкі», падчаркі, «тетухны», «детыны», «робяты малыя», карацей, «уси мужы, братя, або близкія», «прыятели полюбовныя», «суседы околичныя», «жонкі» служэбныя, «девкі сеныя», «молодцы», «свещеники», кухары, півавары...

Сьвяты пачыналіся, жаніх ехаў па маладую, вясельны паязд вяртаўся ў дом, прыяжджалі і сядалі за стол госьці. У залежнасці ад гаспадаровай заможнасці гасцей частавалі і трактавалі рознымі «рэчамі стравнымі». На вясельныя сталы выстаўляліся: гусі, куры, мяса ялавічнае, вепруковае, кілбасы, сала, селядцы, «щуки вялыя», масла, сыры, пірагі, хлябы-калачы, агуркі салёныя і капуста з кадак, рапа і морква з бочак, цыбуля, часнык, гарох, мак, яблыкі, грушы, яблычны квас, а найважнейшымі пачастункамі, вялома, былі мёд, піва ды

гарэлка «аквавита», якія прыгадваюцца бочкамі, вёдрамі, ушатамі, лаханкамі вялікімі, квартамі. Варылі гэтыя напоі загадзя ў адмысловым начыніні: мядзяных гарэлачных і піўных катлах.

У п'яным гармідары, зразумела, не абыходзілася без усялякіх здарэнняў, часам кур'ёзных, часам злачынных, якія потым са слоў скажнікаў трапілі на старонкі судовых кніг*.

Так, у маёнтку Камень Менскага ваяводства пацярпеў на вясельлі ў доме маршалка Херубіна Дыбоўскага староста Філон Рагоза. На ягонае багатае адзеньне паквапіўся пахолак** Аляксандар і, улезшы праз вакно «до упокою... взяв... одну куртку аксаміту блекитного, лазурового, подшитую отласом жолтым, а другую куртку аксаміту чорного... галетам чырвоным подшитую, простирадло колёнское с корунками в коло обшиту, каптур рысыя подшитый...» Рабаўніка на чужым кані злавлілі ажно пад Полацкам, пасля чаго лаведаліся, што «на веселью подпившы... не мог кривды своей помстится на том, хто ми дал у губу, а ведаючы... о зложеном речей пана старосты і маючы злой умысел от злого духа натхненный...» нашкодзіў багатаму госьцю.

* Нашыя прыклады ўзятыя з актавых кніг Менскага і Слонімскага гарадзкіх судаў другой паловы XVI ст. (фф. 1727, 1737).

** Слоўнік старабеларускай актавай мовы друкуецца ў канцы тэксту.

Але ж п'янелі й дурэлі на вясельлі ня толькі пахолкі, але й больш паважныя асобы, як, прыкладам, старэйшы сват — шляхціц з выкручастым імем Цэзар Грандзэолі. Пасля пераносінаў у м. Глебціцкім Менскага ваяводства «... сам пан Цэзар Грандзэолей... будучы початком до звады і до всего злого... под вечер, зволокшысе з сорочок, наго ходчы по дому... выбивши до осети окно, где пан Беньш Езофович з малжонкою своею был, дрождчами з сикавки их поливал, а потом, отшодшы от пана Беньша, оттявши замок до пуні, где иншие приятели сховане мели... и запосавши так же дрождчами их самых... А потом мало на том маючы вжо в нocy прышодшы до клети, где пан Семен Михайлович з малжонкою своею спал и на отпочынок свой пошли были, он... з слугами своими и возницами выбивать были почали до клети двери и невыбивши дверей, драпицы вси скидавши, почал се до клети добывать...». Закончыліся гэтыя начныя прыгоды бойкай на ганку з шваграм.

Сваты ж тым часам выконвалі важную ролю ў вясельным рытуале. Менавіта яны суправаджалі маладога жаніха «поймуючы ему девку». Але з шматлікім і вясельным шлюбным паяздам адбываліся зусім прыкрыя здарэнні, як, прыкладам, з баярамі маёнтка Трусавічы ўзімку. «... у неделю... ездилі з ним (жаніхом — В.Б.) по девку... в стан малженский тую девку у

Працяг на старонцы 8

ЧАРОЎНАЯ ХАТКА

Сяргей Месьціч

I.
З усіх галінаў эканамічнага, палітычнага ды навукова-культурнага жыцця Беларусі толькі гістарыяграфія здолела атрымаць неблагі плён на неўраджайнай ніве Першых Гадоў Незалежнасці, — ствараецца нават уражанне, што гісторыкі зрабіліся цяпер найбольш актыўнымі й паспяхоўнымі рупліўцамі Адраджэння, так бы мовіць, авангардам беларушчыны. Але ж інфармацыйны выбух, абумоўлены іх чынам, не спаралізіў якасных зменаў у гістарычнай мэтадалёгіі, — адсюль неглыбокая прапрацоўка і асэнсаванне гэтай інфармацыі; не адбіўся ён таксама ні на гістарычнай адукацыі грамадства, ні на гістарычнай сьвядомасці ўладаў, — і тут бракуе новых падыходаў, новых мэтадаў папулярызацыі.

Цяпер ужо нельга цалкам разлічваць на дзяржаву, — трэба рупіцца аб канкурэнтаздольнасці сваіх гістарычных канцэпцый і вытворнай ад іх мітаграфіі — ад коміксаў да гістарычных раманаў ды мастацкіх стужак — на беларускім ідэалагічным рынку, дзе рэй вядзе больш распрацаваная й дасканалая расейшчына.

Пакуль жа справы такія: беларуская нацыянальная гістарычная канцэпцыя ўжо прыдатная для таго, каб легчы ў падмурак дзяржаўнай ідэалёгіі — чаго ня скажаш аб паспалітым, цывільным яе ўжытку, бо дзеля апошняга спажывай зьяўляюцца не грувацкія ідэалагічныя маналіты, гранітныя глыгі, а просьценыя цагліны — міталёгія... Падобнае становішча і з гісторыка-мастацкай літаратурай, у якой сёння валадарыць жанр дыдактыка-іканаграфічнага жыцця. Каб пазьбегнуць гэтых самаабмежаванняў, наступ гістарычнай навукі на недаследаваныя абшары мінуўшчыны мусіць зрабіцца татальным і, акрамя гісторыі дзяржавы ды герояў, гісторыі палітыкі ды ўлады, ахопліваць і гісторыю прыватных інтарэсаў — гісторыю чалавека.

Аб чым марыў, як бавіў час, як ствараў свой дабрабыт наш продкаў — не кароль і ня князь (у большасці з нас не князі былі продкамі), — большасць нас (сярэдні стан) хоча ведаць, як жылі іх прадзедаў — не магнаты і не жабракі — тагачасны сярэдні стан. Іх гісторыя — гэта гісторыя штодзённасці, будзённасці, звычайнасці. Зь яе паўставалі вялікі чын, талент, сьвята — і нашая сучаснасць — нашая штодзённасць, будзённасць, звычайнасць.

Сучасны гісторык можа пайменаваць нам усе беларускія кляштары ды манастыры, але як жылі за іх мурамі людзі, чаго дамагаліся, — ён нам ня скажа... Гэты самы гісторык здолее назваць лічбу ўсіх карчом ды шынкуў Вялікага Княства Літоўскага, але аб начынні

гэтай карчмы, аб нормах яе заўсёдняў, — ён нам не апавядзе. Не апавядзе й літаратар, бо для яго фантазіі акурат такія побытовыя драбніцы й неабходныя, як каталізатар. Таму гэтак патрэбна нам цяпер гісторыя дачыненняў чалавека і ўладаў, чалавека і грамады, чалавека і рэчаў.

Даследаваньні па гісторыі штодзённасці патрэбныя аднак ня толькі як матрыцы будучых мастацкіх кніжак, але й як аргумент у ідэалагічным падмацаваньні беларускай ідэі. Гісторыя штодзённасці ў сучасных беларускіх умовах — найбольш дзейсны сродак выхаваньня патрыятызму.

Каб давесці, што нейкі вялікі літоўскі князь — насамсправе беларускі князь, а русіны — гэта беларусы, патрабуецца шмат высілкау. Да таго ж, карыстаючыся тымі ж мэтадамі, гісторык іншай арыентацыі можа давесці й адваротнае: каталікі будуць палякамі, а праваслаўныя — расейцамі... Годзе ўжо даводзіць некаму, што беларусы маюць права на сваю гісторыю. Галоўны аргумент тут — нашае сучаснае існаваньне. Гісторыя — гэта трафей. Беларусы выжылі й адпаведна атрымалі свой трафей — гісторыю гэтай зямлі... Калі ж звыш гэтага найгрунтоўнейшага аргумента нашым гісторыкам заманецца яшчэ нешта даказаць ці ўладгоджаць пакрыўджаных, — то гэта занадта.

Гісторыя штодзённасці — гэта й ёсьць акурат спроба перайсьці ад апраўданьняў і доказаў да разважнага, нетаропкага асвойваньня НАШАЙ мінуўшчыны.

II.
Чалавеку, які наважыцца атрымаць поўнае ўяўленьне аб Беларусі ды беларусах, я б параіў не сьпяшацца звярнуцца да мастацкай або навуковай літаратуры, а пачытаць найперш зборнічак беларускіх народных казак, — анішто не скажаў яшчэ гэтак поўна й трапна аб нас, як зрабіў гэта сам народ. Насуперак літаратарам ды навукоўцам гэтыя казкі пакінулі нам вобраз не пацяўпешкі-бедака з каўтуном у валасах, а дасціпнага добрага чалавека, які верыў у сваю будучыню й любіў родную зямлю.

Беларускія народныя казкі цалкам могуць быць скарыстаныя як крыніца па гісторыі штодзённасці, але й без навуковых трактовак і працывастаньняў яны зьяўляліся й зьяўляюцца цяпер сапраўднай энцыклапэдыяй беларускага жыцця (ад побыту да духу), якая ня толькі акумулявала раней правы беларускіх рэалій, але й цяпер брыняе новымі сэнсамі.

Мы ходзім сярод зданяў літаратурных ды мітычных герояў, а краевіды чужых краінаў бачым вачыма іх пісьменьнікаў. Згадай Францыю, і паўстане вобраз д'Артаньяна...

Здаецца, іншыя законы дзейнічаюць у Беларусі. Можна сказаць — Францыя Бальзака, Расея Дастаеўскага... Можна сказаць — я — гэта Беларусь, але Беларусь ня можа быць пайменаваная імем нават самага выбітнага з нас. У нас пакуль не будуць трыумфальных брамаў героям, імі тут мосьцяць бальшакі — Беларускі шлях. Талакой мы ствараем сваю Беларусь. Наша мінуўшчына — гэта гісторыя не здзяйсненьняў, а тварэння. Таму слухна вывучаць гісторыю ня толькі героя, руху, але й гісторыю непайменаванага летанісам чалавека з грамады, — мы мусім адшукаць імя невядомага творцы штодзённасці...

Беларусь — што тая казачная хатка з сыру ды бліноў... Стаіць яна на сонечнай палыне, сьцеражэ яе пупічка. Трапіў аднойчы туды чалавек і застаўся назаўсёды, — упадабаў, бо была тая хатка пупом зямлі і адначасова яе ўскрайкам...

Гэта Беларусь — пуп зямлі і яе ўскраек — пункт пэўнасці, Беларусь ідэальная, а іншая няма — такой пакінулі нам яе ў спадчыну дзяды.

Гісторыя гэтай Беларусі не патрабуе бразготнай ды бліскачай штукарскай аздобы а ля «Залаты век», — казку можна пачуць у цішыню штодзённасці.

Здымак Алеся Крыштановіча

ВЯСЕЛЬЛЕ

Працяг са старонкі 7

баярына..., то... могло быть з полгодини в ночи, едучи з девкою назад дорогою звякло... перенявши тых бояр... и князя молодого жениха подданные пана Яна Глебовича оных сватов кийми збили и зранили, а других также мордовали и шкоды немалые починили, ... на той панне по которую ездилы згинула шапка оксамитная з бобром чорным..., на свае Тотяне... згинула... шапка оксамитная з бобром чорным, однарадка... сукна люнскаго синега». У другіх спадарожнікаў былі зняты і скрадзены: «срмяк каразей чырвоное з шнурамі, едлаво блакитною подшитый», «колпак сукна бурнатного», «дылся фалендышу бурнатного», «дылся сукна муравского шарого». Апроч того — шаблі, коц белы і г.д.

Але зусім жахліва для сям'і выглядала выкраданьне нявесты (пры яе згодзе ці нязгодзе) напярэдадні вясельля іншым ахвотнікам, як тое здарылася ў Радзівілавічах Слонімскага павяту ў баярскай сям'і. «... звенчалом за пасынка своего дочку у боярына Юхна именем Ядвигу, которому веселю рок зложон у неделю

тепер прышлю... где сватаючися тое левки и на венчане наложилом немало... згатоваломся ку свадьбе, яко с пивами, горелками и иншими потребами на чом немало шкоды и часу пристойного... на реестры показать мам. То пак дей ночи теперешнее з четверга на пятницу тую левку боярин Яско... выкрадши з дому отца ее... утек проч...».

У іншым выпадку жаніх сам не зьяўляўся на вясельле, пасьяля чаго разгубленья бацькі нявесты хадзілі з скаргаю да суда: «жаловал... боярин с Плавского Слауга, иж дочку свою змовил был у малженство за мещанина Мартина и рок весело певный был положен Запусты маселные, ку которому року зготовалом досыть, позвавши приятелю, ожидаючи того зятя своего, свадьболалом пива и меды, иншыя потребы принадлежачые ку веселю по-травил, а тот зять мой сам не был и дочки моее не брал, у шкоду не малую привел».

Бацькі дзяўчыны рыхтавалі пасаг, які адавалі жаніху, часам уваходзячы пасьяля

гэтага ў вялікую нястачу. Так падданая-удава Ганна Сямялетчыха выдала за дачку Кацярыну «... статку каров две, овец — чатыры, куров тры, кожух бараний, ссрмягу белую и лес, што была патрэба...» За дачку Ясю другі падданы даў: «... корову с телем, овец двое, свино, коз две, платя сукня лунская бурнатная, ссрмяга, сорочок пять, скатерть, чепцы — чатыры, узголове одно, колвнер шолковый, тссма за 6 гр.»

Бацькі жаніха апекаваліся самім вясельлем, выкладаючы вялікія грошы, і таму, калі маладая жонка не прыжывалася ў новай сям'і і ўцякала назад у бацькоўскі дом, бацька маладога мужа выпраўляўся на пошукі, памятаючы ўсё свае вясельныя страты. Пра гэта — наступны фрагмент з актавых кніг:

«... у свата своего знашол (нявестку — В.Б.) и правом... презыскал на свату своем за шкоды, што на свадьбу, женечи сына, наложил 30 коп грошей... нж ли тот сват мой нехотечи мене тых шкод платити, дочку свою, а невестку мою мне выдал».

Увогуле, бацькі мелі вялікую ўладу над жыццём сваіх дарослых дзяцей. Зь іх згоды, а то й пароды рабіўся выбар, менавіта яны звярталіся з скаргамі ў суд, зь іх слоў пяр записваў пра здарэнне ў сям'і маладых.

«... отдал был дочку свою Неделку вжо тому год пятый... Грышка (муж дачкі — В.Б.) отпор чынил. Я дочку его, а жоны своее не вбиваю... для чого от мене проч утекает? Пытал тое Неделко, если с мужем тым хотела мешкати? ... Не хочу... муж мой мал, со мною спат не може...» На што пакрыўджаны Грышка тлумачыў гэта тым, што жонка яму невянчалая.

Другі бацька-падданы скардзіўся ў судзе на зятя:

«... иж жону свою а дочку его Веру отгоняеть, не хотечи ее за жону мети, а жона дей ему венчалая. Кондрат (зять — В.Б.) поведил, иж я ее не отгоняю и за жону мети хочу, одно сама от него отходит. Сенко (бацька — В.Б.) поведил, иж завжды перед вродом за жону берет, а з дому выбивает...» За што суд пакараў мужа-зэдзіру штрафам у тры рублі і загадаў яму тую Веру «за жону мети».

Часам бацькі заступаліся за сваіх дачок, якіх самі «замуж выправили», бачачы немагчы-

ВЯЛІКАЯ РАЗЬНЯ КАТОЎ

Ежы Тапольскі

На гісторыю трэба паглядзець зусім інакш. Трэба пазбыцца звычак, да якіх прывучыла нас традыцыйнае, фармаванае стагодзьдзямі гістарычнае пісьменства, паставіць пад сумненне звязаныя зь ім — здавалася б, відавочныя — філязофскія канцэпцыі. Так сьцьвярджаюць прадстаўнікі новай тэндэнцыі гістарычных дасьледаваньняў, якая разьвіваецца ўжо больш за дзясятка гадоў і атрымала назой постмадэрністычнай.

Постмадэрнізм — гэта адмаўленьне ў філязофіі цэлай канцэпцыі (рацыянальнай ці эмпірычнай) пазнаньня сусьвету, што бярэ пачатак ад Дэкарта й Юма, з катэгорыяй ісьціны на чале, на карысьць абсалютнага рэалізму.

Постмадэрнізм сярод іншага паставіў пад сумненне мяжу паміж навукай і фікцыяй, а таксама лінейна разуметы ход часу, лічачы, што ўвесь дагэтуляшні (мадэрністычны) спосаб інтэрпрэтацыі рэчаіснасьці скамірамітаваны такімі фактамі, як дыктатуры, генацыд, галакост, нацыяналізм. Ён лічыць таксама мадэрністычны гуманітарныя тэксты сродкамі рэпрэсіі й панаваньня адных над другімі. Рэч у тым, што гістарыяграфія з сваімі цэнтральнымі аб'ектамі апісаньня, гэтакімі як нацыя, дзяржава, грамадства, цывілізацыя, культура, мадэрнізацыя або прагрэс, з выразнай лініяй часу, скіраванай зь мінуўшчыны ў будучыню, навязвае пэўны вобраз сусьвету. У сьвятле постмадэрністычных поглядаў гэта якраз і ёсьць від рэпрэсіі й панаваньня.

Ня ўсім прыхільнікам новага падыходу да гісторыі даспадобы знаходжаньне за межамі як рацыяналізму, гэтак і эмпірызму. Зрэшты, сам постмадэрнізм — плынь незвычайна складаная для акрэсьленьня, яна выяўляецца паступова й поўная ўнутраных супярэчнасьцяў.

Інтымнае жыцьцё лянгедоцкай вёскі

Да пашырэння постмадэрністычных ідэяў у гуманітарных навуках прычыніўся ў значнай ступені французскі філёзаф Жан-Франсуа Ліятар (Jean-François Lyotard), які ў 1979 годзе выдаў невялікую кніжку «Постмадэрністычны стан» («Condition postmoderne»), дзе сярод іншага выступіў супраць г. зв. вялікага апісаньня (мэта-апісаньня), або гістарычнага пісьменства, сканцэнтраванага вакол згаданых катэгорыяў і восьяў (як нацыя, дзяржава й г.д.), на карысьць разьдраньня яго на большую колькасьць мініапісаньняў, лякальных замалёвак, якія паказвалі б непасрэдна людзей і іх погляды. Гэтакім чынам гістарыяграфія й сапраўды магла б стацца апісальнай.

масьць сумеснага жыцьця, не жадаючы ім далейных пакутаў, выплачвалі другому боку грошы за вясельную страту і забіралі небараку пад бацькоўскую страху.

«Жаловал подданы Кондрат на подданую Богдановую, вдову, иж дей за сына своего Ивашуту взялом в нее дочку Моню, то... она тую девку свою жону сына моего отнимает и сыну моему яко жоны дати не хочет. Богдановая поведили, иж за тыми причинами дочка своей не дам, же сын недорос лет и злое мешкане з дочкою моею мел, жона ему невенчанная. И дочка се... поведила, иж за ним быть не хочет, мает ему шкоду, што на свадьбу выложил, нагородити и што ся з рахунку нашло за мед, пиво, за мяса, гуси, куры...» заплаціць.

Другая небарака, Зіновія, двойчы ўцякала ад мужа, пакуль бацька яе «досыць не вчынил», г.зн. заплаціў за шкоды, і тады бацька маладога мужа падданы Хама пагадзіўся адпусьціць Зіновію «вольной».

«... На той невестце своей и на Лук'яну (яе бацьку — В.Б.) я, ани сын мой не маю нияких шкод искати, а ни ей забароняти за кого ити, яко усочеть, так нехай ся справусть яко ея воля будет».

У сусьветнай гістарыяграфіі заўважыўся рост зацікаўленьня штодзённым жыцьцём, лёсам клясаў і маргінальных, зьнядоленых групаў, «чужых», «іншых» людзей, жанчын, плебейскай культурай, сям'ёю, біяграфістыкай, сымбаламі, формамі камунікацыі.

Узорам «лякальнага» апісаньня сталася кніга аднаго з галоўных прадстаўнікоў французскай школы Аналаў Эмануэля Ле Руа Лядзюры (Emmanuel Le Roy Ladurie) пад назовам «Мантайю, лянгедоцкая вёска ад 1294 да 1324 году».

Аўтар, чья кніга амаль адразу сталася бэстселерам, стараўся на падставе пратаколаў папскай інквізыцыі паказаць жыцьцё насельнікаў вёскі Мантайю на пераломе XIII і XIV стагодзьдзяў. Гэта было магчыма, бо інквізыцыя хацела ведаць «усё» пра жыхароў Мантайю, якія сымпатызавалі катарам, прызнаным Царквою за эрэтыкоў. У выніку вёска была адданая на страшныя пакуты. Ле Руа Лядзюры перадае таксама найінтымнейшыя перажываньні людзей гэтай падпірэнейскай вёскі. Тут няма нічога зь вялікай гісторыі грамадзкіх працаў і вялікіх тэмаў, гэта цалкам «негістарычная» вёска, якіх было шмат, да якой вялікая гісторыя толькі нязначна дакралася. Гэта нібы разгляд пад мікраскопам, які набліжае нас да тагачасных людзей і іх асабістых гісторыяў.

Пазнаёмімся з фрагмэнтам такога апісаньня, узятым з разьдзелу «Мімадэрныя сувязі». У гэтым фрагмэнце адна з жыхарак вёскі, Бэатрыс дэ Плянсоль, мучыцца думкамі аб незаконнай цяжарнасьці падчас яе сувязі з мясцовым пробащам, П'ерам Клергам. «Што ж мне рабіць, калі я ад цябе зацяжару? — кажа яна сьвятару, — я буду зганьбаваная й загубленая». Аднак у Клерга на ўсё ёсьць гатовы адказ: «Я маю адно зельле, — кажа ён Бэатрыс. Калі мужчына мае яго на сабе, калі лучыць сваё цела зь целама жанчыны, ён ня можа яе апладніць і яна ня можа зацяжарыць...» Бэатрыс дапаўняе інфармацыю што да гэтага зельля: «Калі П'ер хацеў злучыць сваё цела з маім, — апавядае яна, — ён насіў (тое зельле)

загорнутае ў ільняную анучку, даўжынёй і таўшчынёй у адну унцыю або на трэць майго малаго пальца. Ён меў таксама доўгую нітку (або матузок), якую вешаў мне на шыю, калі мы кахаліся. А тая рэч або зельле, што вісела на канцы ніткі, апускалася ў мяне паміж грудзямі да адтуліны ў жываце (sic). Калі сьвятар хацеў уставаць з ложка, я здымала гэтую рэч з шыі й аддавала яму. Здаралася часам, што за адну ноч ён хацеў злучыцца са мною два ці больш разоў. Тады сьвятар, перш чым злучыць сваё цела з маім, пытаўся: дзе зельле?» Тут няма ні кроплі літаратурнай фантазіі. Усё ўзята з крыніцы.

Сьветагляд млынара

Іншыя прыклады такога роду мікрагісторыі — гэта, напрыклад, славуцкія кнігі Карла Гінзбурга (Carlo Ginzburg) і Наталі Эмон Дэвіс (Natalie Zemon Davis). Гінзбург у кнізе «Сыр і чарвякі. Сьветагляд аднаго млынара каля 1600 году», гэтаксама як і Ле Руа Лядзюры абавіраючыся на пратаколы інквізыцыі, імкнецца албудаваць сьветагляд ня нейкай выдатнай гістарычнай постаці, а звычайнага млынара з Фрыулі, прозьвішчам Мэнокіе, спаленага, як і Джарлана Бруна, на вогнішчы за вальнадумства. Назой кнігі быў узяты з мэтафары, ужытай гэтым Мэнокіе ў дачыненні да ўзьнікленьня сусьвету, які, паводле яго, выдзяліўся зь першаснай матэрыі накшталт сыра ў сталы фэрмэнтаваньня, у якім ўзьнікаюць дзіркі, а ў іх чарвякі. Гэтых апошніх млынар з Фрыулі параўноўваў з анёламі, якія ўзьнікаюць у космасе, за што й заплаціў жыцьцём.

Н.З.Дэвіс, заслужаная дасьледніца рэнасансавай французскай культуры, узяла на свой варштат апавяданую стагодзьдзямі на поўдні Францыі гісторыю трох людзей: жонкі, мужа (які адразу зь вясельля пайшоў на вайну) і чужынца, які зьявіўся праз пару гадоў, удаючы сябе мужам, і як муж быў жанчынаю «пазнаны». Нішто не засмуціла б новага, добра зладжанага жыцьця, бо й суд схіліўся да адмоўнага адказу на скаргу сваякоў жанчыны, калі б у судзе не зьявіўся падчас адчытаньня прысуду нібыта ўжо нежывы муж, Марцін Гер.*

Гісторыя гэтая далёкая ад галоўнае (для гістарыяграфіі) плыні падзеяў і працаў.

Яна «іншая» (як выказалася пісьменьніца), яна набліжае нас да новага (хоць,

* Фільм «Вяртаньне Марціна Гера», зьняты паводле адпаведнай кніжкі, ішоў у беларускім кінапракаце ў 1984 г. (Заўвага рэдакцыі.)

ведама ж, можна пытацца, ці лепшага) пазнаваньня мінуўшчыны. Некаторыя мяркуюць, што апісаньне такога роду нясе ў сабе ў пэўным сэнсе надчасавыя вартасьці, так як літаратура або паззія.

Позірк празь мікраскоп

Наступны прыклад мікраапісаньня, які свайго часу шмат каго агаломшыў, — гэта «Вялікая разьня катой» Робэрта Дарнтана. Аўтар, ведамы з сваіх працаў пра гісторыю французскага Асьвятніцтва (сярод іншага пра друкарска-выдавецкую гісторыю Вялікай Энцыклапэдыі), зацікавіўся на гэты раз апісанай у зборніку анэкдатычных парыскіх гісторыяў (не вядома нават, ці праўдзівых) разьнёю дзікіх катой, якая (можа быць) адбылася ў Парыжы ў 1738 годзе. Гэтую разьню арганізавалі чаладнікі з друкарні, надбуторанья сваім майстрам, якому каты не давалі спаць. «За адным разам» павесілі, надаючы гэтаму сымбальнае гучаньне, улюбёную котку гаспадаровай жонкі. Дакладна апісаная разьня катой, якая відавочна ня мае ў сабе нічога «гістарычнага», расцэнена Дарнтанам як «позірк празь мікраскоп» на пэўны тып плебейскай культуры. Аўтар спасыласца ў гэтым на канцэпцыю амэрыканскага антраполяга Кліфарда Гірца (Clifford Geertz), дасьледніка незэрапейскіх культур, які прапануе для іх пазнаньня мэтад г.зв. густога апісаньня. Гэтае густое апісаньне — гэта ня толькі больш падрабязнае апавяданьне, пабудаванае вакол малаго прадмету, але й апісаньне свабоднае ад уступных тэарэтычных пасьляка.

Мэтад Гірца быў прыняты шматлікімі гісторыкамі. За іх мініапісаньнямі хаваюцца спасылкі на пэўныя тыпы культуры: плебейскай культуры басэйну Міжземнага мора (у Гінзбурга), французскай сялянскай культуры XVI стагодзьдзя (у Дэвіс) або культуры асяродзьдзяў чаладнікоў перадрэвалюцыйнай Францыі (у Дарнтана). У Ле Руа Лядзюры за такую структурную сыстэму адліку ўзятая хатняя сялянская гаспадарка, асэнсаваная як культурная катэгорыя й жыцьцёвая вось жыхароў Мантайю.

Не было рэвалюцыі

Выключэньне з гістарычнага апісаньня найагульнейшых тэарэтычных катэгорыяў дае скрайнія дасьледныя прапановы.

Некаторыя гісторыкі спрабуюць празь ператлумачэньне гісторыі такой, якою мы яе ведаем, на шматлікія лякальныя й індыўідуальныя гісторыі (апісаньні) пазбавіцца наагул ад такіх зьяваў, як

Працяг на старонцы 10

ведомостю и позволением матки моее милое и теж приятелей моих, пошедши в малженство...»

Пры складаньні дарчых лістоў мужы перш-наперш клапаціліся пра жонак, аберагаючы іх нават ад сваіх уласных сваякоў.

«... я, зямяннин... дознавши службу и великую милость ку себе жоны моее милое Раины, а про то я хотечи мети, абы жона моя по смерти моей, от близких и крвных моих жадное трудности не приймовала, записую ей по смерти моей речи мои рухомые, то есть золото, серебро, шаты, перлы, цын, меди, кони...»

«... дознавши ку себе цнотливое, верное и повольное заховане и услуговане от малжонки моее Ганны... теж з доброты своее, милости и ласки своее против ее, жонки моее, даю дарую...»

Наступны фрагмент — узор адноснаў мужчыны да кабеты, свайёй жонкі, у час ліхалецця. У 1576 г. Літву трэсла ад набегу крымскіх татараў. Шляхціч Міхайла Стойдэрава падае запіс у актывую кнігу: «... на тот час малжонки своее тут з собою ку сознанию прыбавити не мог для небезпеченства, которое часу теперешнего в краях наших от татар есть».

Другое сьведчаньне — зямянкі Марыны Шчавінскай:

«... не могуць... для кривд от некоторых долгостей на вдовем столцу мешкати пошла есми замуж за учтивого пана Яна Якубовича... который и деток набывши... и дознавши от него ку себе статечное заховане и верную а правдивую милость...»

Перад вясельлем, якое мусіла адбыцца ў княскай фаміліі Гаўрылы Казбулатавіча Пяцігорца, у прысутнасьці вялікай колькасьці «зачных а пачтивых людей», возага, бацькоў нявесты і самога жаніха вырашалася пытаньне тэрміну шлюбу і «в котором именно тое веселе мает быти». Князь-бацька пастанавіў даведацца «яко панна ... если за тым (жаніхом) в малженство ити хочет». На што маладая князьёўна-паненка паведаміла перад усімі прысутнымі: «... жадным обычаем ити не хочу».

Падобная гісторыя, толькі значна больш вядомая, дзякуючы пазнейшаму літаратурнаму твору і гістарычным нарысам*, адбылася

Працяг на старонцы 10

* J.I.Kraszewski. Ostatnia z Książąt Stuckich; H.Lulewicz. Walka Radziwiłłów z Chadkiewiczami o dziedzictwo Stuckie.

ВЯЛІКАЯ РАЗЬНЯ КАТОЎ

Працяг з старонкі 9

рэвалюцыя, клясавы супраціў сялянцаў або змаганьне за незалежнасць, якія маюцьсэнс толькі ў кантэксце грамадзкіх супольнасцяў (нацыяў, групаў і г.д.). У Джэймса К. Скота (James C. Scott) сялянскі супраціў размываецца на індывідуальныя дзеянні без супольных мэтаў і супольнай свядомасці, бо — згодна з прынятым прынцыпам — індывідуальныя дзеянні ня могуць быць ператлумачаныя на грамадзкія. Падобна паводле Д.К.Бойса (D.C.Boyce), а таксама іншых аўтараў, наагул не было ніякай барацьбы за незалежнасць Ірландыі, а толькі індывідуальныя і лякальныя акты без цэнтральнага мэты і супольнага свядомасці, якая б злучала людзей. Рэальнае толькі тое, што лякальнае, усё астатняе — гэта міт і ўмоўнасць.

У прысутным у палітычнай гісторыі г.зв. лінгвістычным кантэкстуалізме людзі — бязвольныя аб'екты моўных умоўнасцяў, якія «гавораць» праз іх.

Таксама й аўтар «Мэтагісторыі» Хэйдэн Уайт (Hayden White), займаючыся інтэлектуальнай гісторыяй, дайшоў да пераканання, што чалавечым мысленнем кіруюць умоўнасці. У працы гісторыка гэта літаратурныя ўмоўнасці, у выніку чаго няма істотна розніцы паміж гістарычным пісьменствам і мастацкай літаратурай (а таксама пазыяй), калі не лічыць спасыланняў першага на гістарычныя крыніцы. Няма таксама розніцы паміж так зразуметай гістарыяграфіяй і філзафіяй гісторыі. Нават калі аўтар спасылаецца дакладна на крыніцы, дык і тады — цвёрдзяць Уайт і ягоныя прыхільнікі — ён будзе апісаньне бескантрольна праз судзіясенне зь мінулай рэчаіснасцю (г.зв. імкненне да ісціны), аднак гэтае апісаньне вызначаецца рэтарычнымі ўмоўнасцямі.

Ад часоў «Мэтагісторыі» Х.Уайта зьявіліся дзясяткі працаў, у якіх аналізуецца рэторыка гістарычнага апісаньня. У пераважнай большасці даследаваліся працы французскіх гісторыкаў дзевятнацістага стагоддзя. Ужо ў 1976 годзе Лінда Ор

Кабеты забавліваюць ашалелых ад каханья мужчын у пастку й робяць зь іх дурняў — нюрнберскі дрэварыт, 1530 (з «Кронікі кабет»)

(Linda Orr) выдала кнігу пра Мішле, а ў 1990 годзе пра гісторыкаў французскай рэвалюцыі, хочучы пераканаць нас, што «гісторыя і літаратура ня могуць быць акрэсленыя незалежна адна ад адной у тым сэнсе, што першыю можна акрэсліць праз факты, а другую — праз фікцыю. Яны акрэсліваюцца адна праз адну, сыраючы мяжу паміж сабою».

Праграма постмадэрнісцкай (апісальнай, не заснаванай на катэгорыях клясычнае ісціны) гістарыяграфіі была найбольш паслядоўна і разгорнута сфармуляваная галяндзкім гісторыкам і філзафам гісторыі Франклінам Анкерсмітам (Franklin Ankersmit) у ягонай кнізе «Апісальная лэгіка» (1983). Паводле Анкерсміта, гістарычнае апісаньне — гэта ня штось нахштальт карты, дзе паказаны гістарычны «краявід», яно само (як мова ў Дэ Сасюра) прылада стварэння вобраза мінуўшчыны. Бо наколькі мы можам гаварыць пра сапраўднасць інфармацыі аб паасобных гістарычных фактах (такіх, для прыкладу, як «у 1543 годзе памёр Мікалай Капэрнік»), нагэтулькі гэта ня мае сэнсу ў выпадку г.зв. апісальных субстанцыяў або гістарычных вобразаў (цэласці), якія звязваюць паасобныя факты, такіх, напрыклад, як «рэнасанс», «французская рэвалюцыя» або «другая сусветная вайна». Усё гэта творы гісторыка, якія мы параўноўваем зь іншымі падобнымі творамі (таксама ін-

шых гісторыкаў), але не з гістарычнай рэальнасцю. Таму яны ані сапраўдныя, ані фальшывыя. Яны могуць быць толькі навукова лепшыя або горшыя. Апісальныя субстанцыі — тэксты, падобныя да рэчаў, якія ня маюць лягічнае сувязі зь мінуўшчынай, нічога пра яе ня кажуць, а толькі яе (як манэкены) прадстаўляюць. Праца гісторыка такім чынам робіцца гульнію тэкстаў, а не гульнію з рэальнасцю. Такія тэндэнцыі выклікалі бурліваю рэакцыю Лорэнса Стоўна (Lawrence Stone), які гадоў за дзесяць перад тым з задавальненнем вітаў ажыўленае апісальнае гістарыяграфіі. Цяпер ён выступае супраць постмадэрнісцкага апісальніцтва, якое губляе з вачэй гісторыю, а гісторыка змяшчае, паводле словаў Стоўна, нібы ў люстраным пакоі, дзе тэксты не адлюстроўваюць «нічога іншага, як толькі сябе самых», не праліваючы «ніякага святла на ісціну, якая не йснуе».

Ісціна і міты

Прапановы дэканструкцыі йдуць аднак яшчэ далей. Вось Элізабэт Дыдс Эрмат (Elizabeth Deeds Ermath) у сваёй кнізе «Дапаўненне да гісторыі. Постмадэрнізм і крызіс лінейнага часу» (1992) абвясчае неабходнасць адыходу ад нашых састарэлых меркаванняў пра гісторыю й гістарычнае апісаньне. Гістарыяграфія мусіць адкінуць усе структуры, якія мацней арганізуюць тэкст, асабліва лінейную часавую вось, і свабодна перамяшчацца па

лініі часу, аддаўшы такім чынам перавагу часу, які аўтарка называе «рытмічным». Узорам для гісторыкаў мусіць быць перадусім такія пісьменьнікі, як Хуліё Картасар, Уладзімер Набокаў або Ален Роб-Грые.

Некаторыя лічаць, што гістарыяграфія перажывае стан глыбокага крызісу. Гэта спрэчна, хоць быспрэчны крызіс у філзафіі, якая ўжо ня можа вярнуцца да традыцыйнай эпістэмалогіі й да клясычнай канцэпцыі ісціны (названай «мэтафізічнай» або «наіўнай»). Гісторыкі наагул працуюць «нармальна», ня надта праймаючыся постмадэрнізмам. Варта аднак уважліва сачыць за тым, што дзеіцца ў філзафскім акружэнні гістарыяграфіі. Гэта было, можа, ня так важна, пакуль гэтае акружэнне (у яго пазытывісцкай форме) не ўвайшло ў сутырэчнасць з штодзённым мысленнем гісторыкаў, з іх разуменнем мовы й асабліва ісціны. Можна не падазяць дэканструктывісцкіх канцэпцыяў і прызнаваць неабходнасць спасылання на катэгорыю ісціны.

Трэба аднак усведамляць, што гэта ўжо ня можа быць старая «наіўная» ісціна, нібыта адзіная, заўсёды (калі наша) лепшая за чужыя. З апісальніцкіх аналізаў таксама выразна вынікае неабходнасць скептычнага стаўлення да гістарычных крыніцаў. Бо яны не ўяўляюць сабою нейкай, як гэта здавалася клясычнай гістарыяграфіі, каралеўскай дарогі ў мінуўшчыну.

Гісторыкі хутэй за ўсё падобныя да паломнікаў, якія блукаюць па блытаніне скрыжаваных сьцежак, увесь час пытаючыся пра дарогу і атрымваючы аблудную інфармацыю, пры гэтым мэта, да якой яны йдуць, мае неадназначныя абрысы, якія распылююцца й аддаляюцца як лінія небакараю. Усведамленне гэтых цяжкасцяў ня можа аднак, як гэта часта падкрэсьляецца ў сённяшніх мэтадалагічных дыскусіях, аслабляць імкненні гісторыкаў да ісціны, нават калі б гэта не была ўжо клясычная, пазытывісцкая ісціна, а шмат розных ісцінаў. З гэтай прычыны штораз болей асноўнай прыладай працы гісторыка мусіць быць дыскусія. Тады ў гістарыяграфіі мітаў будзе менш, а прагрэс у пазнанні мінуўшчыны будзе большы.

«Polityka»

ВЯСЕЛЬЛЕ

Працяг з старонкі 9

ў другой сям'і з славымі ў гісторыі асобамі — Сафіяй Алелька, княжыня Слуцкай і Янушам Радзівілам. Гісторыі іх шлюбу прысвечана не адна старонка актавай кнігі. Дзень шлюбу 6 лютага 1600 г. ледзьве ня стаўся пачаткам ваеннага канфлікту паміж славымі родамі Хадкевічаў і Радзівілаў. Прычыны гэтай варажычы — у мудрагелістых плянах, хітрых намерах, прагных памкненнях апекуноў, бацькоў і іншых уплывовых асобаў, і насуперак гэтаму — жывая душа маладой князеўны, пра якую, падобна, забыліся абодва бакі. «... У недзелю за тыдзень перад Запустама рымскімі... в мeste Виленском на Савичой улице... в каменнице» Хадкевіча, перад вялікай колькасцю розных людзей: шляхты, возных, «приятелей», гр. Геранім Хадкевіч «кнежну ее милости Слуцкую ставил поранку...», чакаючы прыбыцця жаніха «... зо всякою хутью и доброю волею пана Януша Радзивила и с приятелы ождавал и прыняти их... на тую потребу в дому своем ест готов... маючы дом незамкнений... нижели Януш Радивил до тое патрэбы своее не прибыл». І тады сваё слова сказала сама нявеста: «... пан виленский (Г.Хадкевіч — В.Б.) если чынил постановления з паном воеводою виленским (Радзівілам — В.Б.) в недорослых letech моих, не будучи ведом воли моее, а снат и тое близкое крвности, которое межю мною и Янушом Радивилом ест, так теж и того, иж... пан Януш Радивил не ест набоженства костела кателицкого, которогом я ест, о чом всем я тепер, маючы лета зупольные, а взвяхи певную ведомость и постерагаючы того, абым таким непорядком и с тем моим за... пана Януша Радивила вперед Пана Бога не абражала, а потом, абых теж учтивости и маетностей моих до жадных небеспечностей не приводила...

на тое постановене через... пана виленского з паном воеводою виленским учыненное не позволяю и в малженство з... паном Янушом Радивилом встоповать не хочу и прошу, абы ми се от... пана виленского жодное безправе не делало». У гэты дзень шлюб так і не адбыўся.

Зь іншых крыніц вядома, што гэта здарылася 15 кастрычніка 1600 г. у Берасці Літоўскім.

Захавалі актавыя кнігі як прыклады шчырай прыязнасці й вернасці паміж сужэнцамі, нават мужнасці падчас трагічных здарэнняў, так і выпадкі прыкрых і грубых адносінаў паміж мужам і жонкай.

«... жона его именем Райна, слышачи то в дому своем, иж мужа ее бьют, побегла там же і гды... прибегла, том пала на мужа своем крижом, хотячи мужа свойго от битя ратоват...»

«... словы неучтивыми соромтил... а потом ковшом з пивом на нес кинул и вдарил...»

Уратуй мяне, мой Божа, Ад напасыццяў жудасных: Ад ваўка і ад мядзведзя І ад мужа-п'яніцы.

(Латыскія дайны)

Слоўнік старабеларускай актавай мовы

- ВОЗНЫ — судовы выканаўца
- ВРАД — суд
- ДЫЛЕЯ — верхняе мужчынскае адзенне, падшытае футрам; плашч
- ЕРМЯК — шырокі плашч без рукавоў, накідка
- ЗАПУСТЫ МАСЛЕНЬЕ — апошнія дні напярэддні Вялікага паста
- ЗУПОЛЬНЫЕ ЛЕТА — паўналецце
- КАРАЗЕЯ — простае тоўстае сукно
- КОЛЕНСКИ — 1. кельніскі; 2. з г. Колін у Чэхіі
- КОЦ — 1. кілім; 2. коўдра; 3. плашч з аўчыны
- ЛЮНСКИ — галяндзкі
- МАЛЖОНКА — жонка
- ОДНАРАДКА — даўгаполы аднабортны жупан без каўняра
- ОНАТРЫВАТЬ — апекаваць
- ПАХОЛАК — 1. сялянскі хлопец, работнік; 2. збраяносец шляхцічаў
- ПРЕЗЫСКАТЬ — патрабаваць праз суд
- ПРОСТИРАДЛО — прасыцця
- СИКОВКА — ручная помпачка
- УЗГОЛОВЕ — падушка
- ФАЛЕНДЫШ — тоўстае, пруткае галяндзкае ці французскае сукно
- ХУТЬ — дабразычлівасць

ўзгадаю, што дагэтуль ня змог з прафэсійнае цікавасці прачытаць «Mein Kampf», што, мабыць, ня робіць беларускаму літаратару вялікага гонару.

Салман Рушдзі, якому ў «Атрыюме» дзеля канспірацыі забранявалі, кажуць, адразу тузін нумароў, вырашыў канчаткова зьбіць сваіх забойцаў з панталыку і зусім не прыехаў. Праўда, высланыя ў Прагу ісламскімі фундамэнталістамі кілеры атрымалі годную замену ў асобе пісьменьніцы з Бангладэш Тасьлімы Насрын, якую на радзіме асудзілі на сьмерць за творы супраць карану. Тасьліма ўражае публіку сваімі ўсходнімі строямі й жывым кольцам з чатырох-пяці цэлаахоўнікаў. Яна заяўляе, што жанчынаў прыгнятаюць у любой рэлігіі, але ў ісламе — асабліва. Калега з Фінляндыі, экспансыўная былая грамадзянка СССР зь пятым пунктам перакладае мне вершы адважнай бангладэшкі на расейскую: «Сестра моя, жанчына! Вот идет мужчина. Не смотри на него. Он — твой враг. Он может заразить тебя сифилисом...»

У крэсьле побач са мною маладая чарнявая харватка, што, як выявілася ў час сьняданьня, ведае колькі дзясяткаў расейскіх слоў. Пераклад верша пра небяспечнага ісламскага мужчыну дае неблагі шанец працягнуць знаёмства ў перспэктывным рэчышчы размовы аб жанчынах дэмакратычнай краіны Харватыі, аднак мая суседка нечакана кажа, што «сербы убивал ес брата», і ў агагавых вачах западае смутак, які робіць усё магчымыя варыянты абсалютна безнадзейнымі.

Зацемкі з канцэртнае праграмкі вечару ў джаз-клубе «Radost»

Музыкі ў джаз-клубе я так і не паслухаў, бо, пакінуўшы «Атрыюм», праз колькі сотняў крокаў трапіў у абладу іншае музыкі — каменнай, якая прадстаўленая тут ці ня ўсімі сваімі эўрапейскімі жанрамі й стылямі. Спадзяюся, што чытач таксама будзе некалі ісьці над Влтаваю, а таму ня стану ладзіць экскурсію. Скажу толькі пра асабістае: на Старамескім пляцы, пасля спатканьня з масяжовым Янам Гусам у шляхетнай апараты з папіны, прагуляўшыся ўсьцяж дзейнага філіялу цоха сярэднявечных кавалёў у амэрыканскіх джынсах і турэцкіх швэдрах і зьесўшы на стаянцы раскошных фэзтонаў першы ў жыцьці кулёчак гарачых каштанцаў, я ледзьве ня нос у нос сутыкнуўся з сваім, мабыць, адзіным на сьвеце цэкам.

Пра этымалёгію беларускага найменьня Арлой айчынная прэса ўжо паведамляла: яго хросная матка — паштарка з нашага адзяленьня сувязі, якая — ці кол ёй на галаве чашы, ці стукні на цемечку магнэафонам «Panasonic» — «ў» чытае як «й».

Праскі Арлой (этымалёгія засталася для мяне загадкаю) — стварэньне шматкроць больш дасканалае за менскага. Ён ня сварыцца з паштаркаю, ня жлуціць чырвонага віна і не псуе паперы. Здаецца, ён абьякавы да жанчынаў (хоць і не належыць да сэксуальнай меншасці), калі ў тэлевізары зьяўляецца ягоны прэзідэнт, цэку не наведвае неадольнае жаданьне намацаць рукою прас.

Праскі Арлой утульна й выгодна ўладкаваўся пяць стагодзьдзяў таму на ратушы, адкуль спраўна паказвае час, робячы гэта з дапамогаю сьвятых апосталаў ды ўсьменлівага шкілету з пясочным гадзіннікам, што ў патрэбны момант торгае за шнурок і засяроджана лічыць мэлядычныя ўдары.

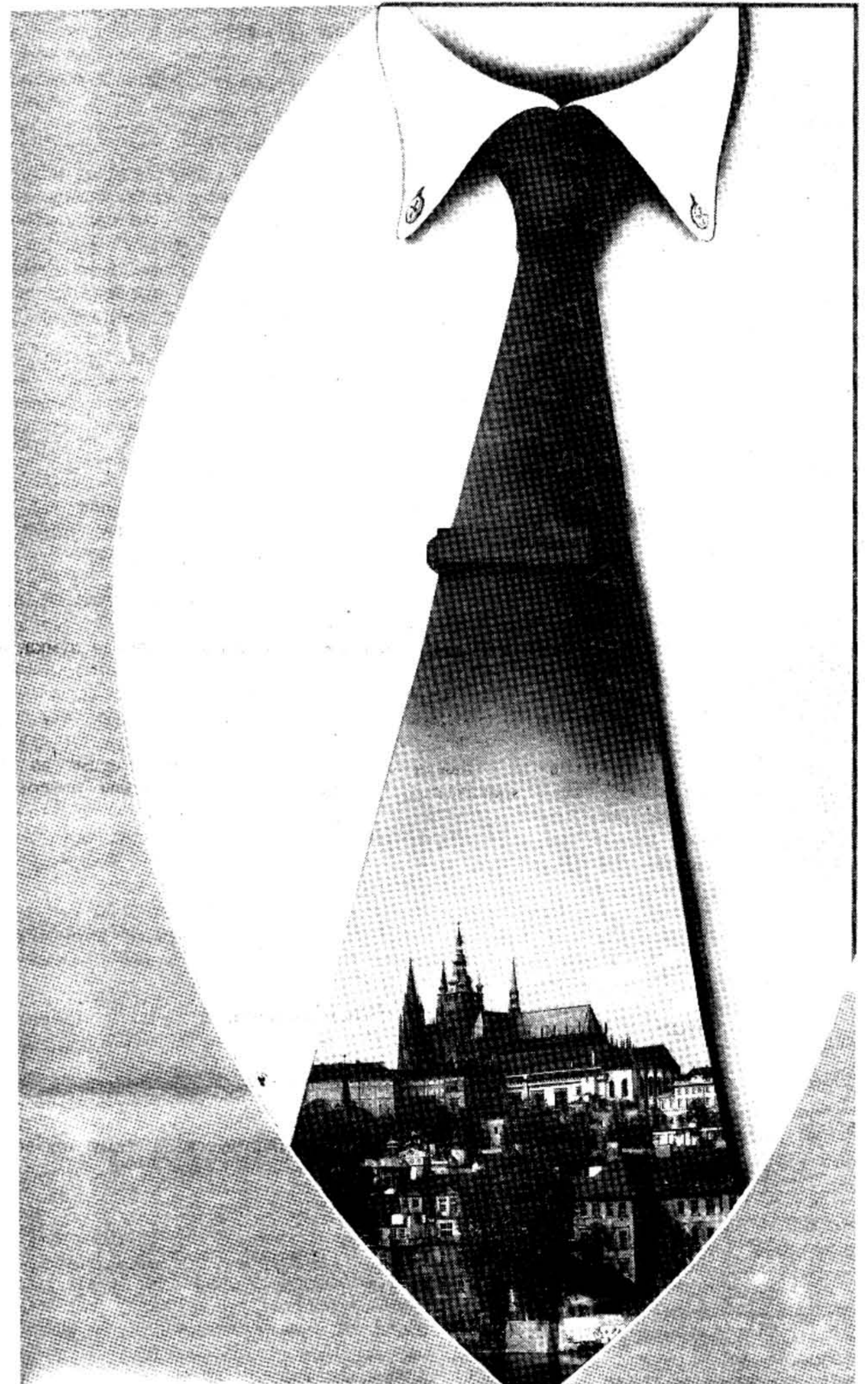
Менскі Арлой сышана зайздросьціць праскаму і са сьветлай думкаю пра тое, што здарыцца празь пяць стагодзьдзяў зь ім, недасканалым менскім Арлоем, залагоджае смакавыя рэцэптары каваю капучына.

Зацемкі з запрашальніка на прыём да прэм'ер-міністра Вацлава Клаўса

У чым я абсалютна ўпэўнены па дарозе ў Ліхтэнштэйнскі палац (мая дэмакратызацыя зайшла настолькі далёка, што гальштук застаўся ў гатэлі забавляць пакаёўку), дык гэта ў тым, што прэм'ер-міністар Рэспублікі Беларусі (нават калі ім стане хтосьці з былых сяброў, якія адрэйфавалі ў вялікую палітыку) мяне на прыём (прынамсі, у гэтым стагодзьдзі) ніколі не запрасіць. Ня тая, перапрашаю за выраз, мэнтальнасьць.

Дарэчы, пра мэнтальнасьць. Малады ўкраінскі калега Володымыр Цыбулька (ён прыбыў у Прагу на перакладных, ня маючы грошай на зваротны шлях, аднак ужо пасьлеў раскалоць амэрыканскага «спонсара» й засьведчыць, што ставіцца да расейскіх дэлегатаў, далікатна кажучы, без празьмернага піэтэту) паллівае мне мараўскага чырвонага й ненавязьліва зьвяртае маю ўвагу на паводзіны маскоўскае каманды. Трэба аддаць Валодзю

Працяг на старонцы 14

вузкія расколіны сьвятла. Аднойчы раніцай малочнік знайшоў на сьцежцы мёртвага аўчара, зьнявечанага й без галавы. Узімку звалілі араўкарны. Ніхто болей ніколі ня бачыў Прэторыюса, які, па ўсім відаць, пасьпяшаўся пакінуць гэты край.

Гэткія весткі, як і трэба было чакаць, занепакоілі мяне. Я ведаю, што мая самая характэрная рыса — цікаўнасьць, якая часам прыводзіла мяне да сувязі з зусім чужою мне жанчынай, толькі каб даведацца хто яна й якая яна, да спробаў ужываць (без істотных вынікаў) опіюм, да вывучэньня трансфінітных лікаў і да тае жаклівае прыгоды, пра якую я зараз распавядаю. На сваё няпчасьце я вырашыў высьветліць гэтую справу.

Маім першым захадам была сустрэча з Александрам М'юрам. Я памятаў яго зграбным і смуглым, за ягонай хударлявасьцю хавалася сія; цяпер жа ён быў сагнуты гадамі, а ягоная чорная барада пасівела. Ён прыняў мяне ў сваім доме ў Тэмпэрлі, які, як і трэба было чакаць, быў падобны да дому майго дзядзькі, дзеля таго што абодва адпавядалі са-

лідным нормам добрага паэта й кепскага будаўніка Уільяма Морыса.

Размова была нешматслоўная; нездарма сымбалам Шатляндцы лічыцца дзядоўнік. Тым ня менш, я адчуў, што моцная цэйлёнская гарбата й шчодрая порцыя аладак (якія гаспадар рэзаў і мазаў маслам, нібы я ўсё яшчэ быў малым хлопчыкам) былі ў сапраўднасьці сьціплым пратэстанцікам банкетам у гонар пляменьніка ягонага сябра. Ягоныя тэалягічныя спрэчкі з маім дзядзькам былі вялікай шахматнай партыяй, якая патрабавала ад кожнага гульца супрацоўніцтва з супернікамі.

Час мінаў, а я не набліжаўся да сваёй тэмы. Настала няёмкае маўчаньне, а пасля М'юр загаварыў:

— Хлопча (Young man), — сказаў ён, — вы прыехалі сюды не на тое, каб мы гаварылі пра Эдвіна або пра Злучаныя Штаты, краіну, якая мала мяне цікавіць. Вам не дае спакою продаж Чырвонага Дому й яго дзіўны пакупнік. Мне таксама. Шчыра кажучы, мне гэтая гісторыя не падабаецца, аднак я скажу вам усё, што магу. Скажу зусім няшмат.

Праз хвіліну ён нясьпешна працягваў.

— Перад тым, як памёр Эдвін, адміністратар запрасіў мяне ў свой кабінэт. Зь ім быў парафіяльны сьвятар. Яны запрапанавалі, каб я накрэсьліў пляны каталіцкай капліцы. Абяцалі добра мне заплаціць. Я адразу ім адказаў не. Я слуга Госпада й не магу ўчыніць гноснасьць і збудаваць алтар для ідалаў.

Ён спыніўся.

— Гэта ўсё? — наважыўся я запытацца.

— Не. Гэты жыдок Прэторыюс хацеў, каб я разбурыў свой твор і на ягоным месцы зьявіў нешта пачварнае. Гноснасьць можа мець розныя формы.

Ён вымавіў гэтыя словы вельмі паважна і ўстаў.

Калі я павярнуў за рог, да мяне падыйшоў Даніэль Ібэра. Мы былі знаёмыя, як бываюць між сабой знаёмыя людзі ў вёсках. Ён запрапанаваў мне прагуляцца пехатою. Мяне ніколі не цікавілі крымінальнікі, і я прадбачаў чараду брыдкіх апавяданьняў, больш ці менш апакрыфічных і жорсткіх, аднак я

махнуў рукою і згадзіўся. Было ўжо амаль зусім цёмна. Пабачыўшы за якую сотню мэтраў на ўзгорку Чырвоны Дом, Ібэра перадумаў ісьці далей. Я спытаўся ў яго чаму. Адказ ягоны быў зусім неспадзяваны.

— Я — правая рука дона Фэліпа. Ніхто ніколі мяне не называў баязьліўцам. Успомні пра таго тыпа Ургоіці, які прыцэга з Мэрло са мной разлічыцца, і што зь ім было. Дык вось. Неяк уночы ехаў я з адной гулянкі. За якіх сто мэтраў ад маёнтку я нешта пабачыў. Мой конік спалохаўся, і калі б я ня джыгнуў яму й не ўтрымаўся на дарозе, тады б ці мы з табой тут гаварылі. Што я пабачыў, мне мала не здалася.

Вельмі раззлаваны, ён вылаяўся.

Гэтай ноччу я ня спаў. Пад раніцу я прысьніў гравюру, нібы ў манэры Піранэзі, якую ніколі ня бачыў або бачыў і забыўся, на ёй быў лябірынт. Гэта быў каменны амфітэатр, абсаджаны кіпарысамі й вышэйшы за вершаліны кіпарысаў. У ім не было ні дзьвярэй, ні вокнаў, а толькі бясконцы рад вузкіх вэртыкальных

Працяг на старонцы 14

усялякіх апазнавальных знакаў, над якім нядаўна разьвеялі прах жонкі нашага правадніка.

Зацёмкі з праграмы паездкі на міжнародны фестываль «Divadlo-94» у Пльзэні

Глумачу: divadlo — гэта па-чэску тэатар. Музыка — гудба, а, напрыклад, мэдэятар — грашка. Перад намі спадчына аднаго з прынцыпаў чэскага адраджэньня. Мы заварушыліся пазней, і вось вынік: маем мэдэятар. Але тэатральны балкон у чэхаў усё-такі — балкон, і якраз на ім дэлегаты кангрэсу дзеляцца ўражаннямі ад толькі што ўбачанага спектаклю паводле «нехорашей» п'есы «Салавей на вячэру», доўгі час забароненага і ў нас і на радзіме, у Чэхіі, Ёзэфа Топалы. Трэба адразу сказаць, што «Салаўя» забаранялі цалкам заслужана: ну што магла сказаць розуму й сэрцу савецкага чалавека гніюся гісторыя пра гнілую інтэлігентскую сямейку (ці, дакладней, зграю), якая завабіла да сябе госьця, каб пасьля розных інтэлектуальных выкрунтасаў зьесці яго?

Гэтую шкодніцкую дысыдэнцкую штучку мы мелі гонар глядзець у цёмнай пустой залі проста са сцэны, дзе гасьцям паставілі колькі дзясяткаў крэслаў, пааб'ядаўшы нікога ня зьесці.

Цяпер заля запоўненая публікаю, а на сцэне пачынаецца адкрытая дыскусія Вацлава Гавэла зь ягонымі даўнімі сябрамі Артурам Мілерам і Томам Стопардам — «Not only about the Theatre».

Услухоўваючыся ў чэскую й ангельскую мовы, я ўяўляю на месцы чэскага прэзыдэнта А.Р.Лукашэнку. Ролі Мілера й Стопарда, здаецца, з аднолькавым посьпехам маглі б выконваць, ну, скажам, Умбэрто Эко з Куртам Вонэгутам. Зрэшты не, італіец Эко да вышні патрэбнае плянкі наўрад ці дацягне, бо ў яго пэўныя праблемы з ангельскаю, а тым больш — з расейскаю. З той самай прычыны Аляксандар Рыгоравіч, відаць, адмовіцца ад публічнае дыскусіі з Габрыэлем Гарсія Маркесам ці, напрыклад, з нобэлеўскім ляўрэатам Актавію Пасам, і давядзецца пасылаць запрашэньне Джону Фаўлзу.

Ужо двойчы згаданы калега з Бэніну, імя якога на нашай беднай мове немагчыма ні транслітэраваць, ні вымавіць, на дыспут зь беларускім прэзыдэнтам не прэтэндуе. Ён пахне вытанча-

ным мужчынскім аджалёнам і чамусьці (хоць мы не вучыліся зь ім разам ні ў БДУ імя Леніна, ні ў Сарбоне) спрабуе ўступіць у дыскусію з мною, прычым — на вялікі жаль — па-француску. Спробы доўжацца і на вячэры ў велізарнай, быццам графская стайня, пльзэньскай рэстаранцы на сьліннай тамтэйшай піваварні. У начным аўтобусе па дарозе ў Прагу ў мяне зьяўляюцца рэальныя перспэктывы паездкі на паляваньне ў Афрыку. Мой новы сябар гарантуе ліцэнзію на адстрэл як найменш аднаго зьвера, якога завуць элэфантам, ня кажучы ўжо пра розную драбязу накіштат шакалаў і антылопаў. Пасьля вылазкі ў джунглі мы будзем вяртацца ў бунгала, дабаўляць у вялікую шклянку віскі сымбалічную кропельку содавай і размаўляць пра жанчын або песьці фэбулы новых, вартых гэтага віскі й гэтай сучаснасьці літаратурна-мастацкіх твораў. Я, прызнаюся, хачу ўдакладніць некаторыя нюансы бэнінскае буколікі, але як на тое, забываюся, як будзе па-ангельску «канібал».

У родным «Атрыюме» ў глыбокім одуме сядзіць на краі фантану пэрт Валодзя Цыбулька, падобны да павялічанага ў 1,5 раза і прыкладна ў столькі ж разоў цьверазейшага пэрта Анатоля Ціханавіча Сыса. Валодзя адмовіўся ад вандроўкі ў Пльзэнь на той законнай падставе, што пльзэньскага не бракуе і ў Празе. У сябе на бацькаўшчыне ён складае файныя вершы й займаецца раскольніцкай дзейнасьцю ў шэрагах спількі майстроў прыгожага пісьменства. Пэртавы чаравікі спацьваюць побач, наводзячы на думку, што ў дадзены момант калега вырашае кардынальную эстэтычную праблему — мыць ці ня мыць у гэтым пяцізоркавым фантане свае натруджаныя за доўгі творчы дзень ногі?

Праз нас праносіцца з пляшкаю ў руцэ маскоўскі экс-форвард Японскія й карэйскія калегі дзелавіта вядуць у свае нумары сьветлых эўрапейскіх істотаў з цыбатымі нагамі. Я зь сьветлым сумаю разумею, што й гэтую ноч у сваіх утульных чатырох сьценах з двума шыкоўнымі ложкамі мне давядзецца ба-віць тэт-а-гэт зь незабыўным вобразам адной грамадзянкі Рэспублікі Беларусь, якая на адвітаныне прасіла мяне мошна ёй ня здраджваць.

Праз колькі хвілінаў высвятляецца, што я памыляюся. У дзьверы нумару асьцярожліва стукваюць. У «вочку» я бачу маціцовую ўсьмешку дагледжаных зубоў

бэнінскага сябра. З калідора чуецца ласкава-ўніклівае «Volod'ja!». Нацягваючы нагавіцы, я намагаюся адэкватна апаніць сытуацыю. У спавітых мяккім пльзэньскім хмелем зьвілінах тоўпяцца самыя розныя непамыслыя зладакі. Трэба зь пякучым сорамам канстатаваць, што над усімі магчымымі «ізмамі», якія маглі натхніць майго чарнаскурага знаёмца на такі позьні візыт (марксізм-ленінізм, ісламскі фундаменталізм, гомасэксуалізм...) прэважало халодная думка пра канібалізм.

Змабілізаваўшы свае сьціплыя веды ангельскай, я ўдавана сонным голасам заяўляю, што ўжо сплю. Гэта не аргумент. Стукат (а разам зь ім і зусім непатрэбныя цяпер рэмінісцэнцы зь Ёзэфа Топалы) робіцца больш настойлівы.

«Volod'ja!»

Роспач нараджае нестандартную ідэю. «My dear friend! — сьціскаючы ў зьбялелых пальцах газавы балёнчык, адгучаюся я. — I am not alone. There's a lady with me». (У скарачаным перакладзе з маёй ангельскай гэта значыць: у мяне ў нумары дама.)

Гэта — выратаваньне.

«Sorry, — чуецца з-за дзьвярэй. — Good night!»

Перавёўшы дух, я вырашаю прыняць нанач ніштэватую порцыю старой добрай «бславецкай» — і без усякіх содавых.

Зацёмкі на чыгуначным квітку «Менск-Прага», зробленыя падчас разьвітальнае праходкі

Гэтыя зацёмкі прэтэндуць на лягічную сувязь між сабою прыкладна так, як па-лістападаўску шорткія лісты на набярэжнай Влтавы.

Карлаў мост, калі йдзеш па ім на Градчаны, нагадвае дарогу ў чысьцец...

Кажуць, хтосьці зь дзеячоў тутэйшага нацыянальнага адраджэньня пісаў, што чэская мова канчаткова пераможа талы, калі на ёй загавораць праскія прастытуткі. Я маю моцны сумнеў, што гэты огул прачытаюць іхнія беларускія каляжанкі. Таму, калі ў вас надарыцца магчымасьць, перадайце нашым валхвіцам каханьня, што ў немалой ступені лёс нацыянальнага рэнэсансу залежыць і ад іх...

Апоўдні на Градчанах адбываецца зьмена ганаровае варты. У Гавэлавай рэзыдэнцыі зьнячэўку адчыняюцца вокны, і гарністы

з бубначамі пры поўным парадзе выконваюць свае партыі, стоячы на падваконьнях. Гэта лішні раз нагадвае, што на чале дзяржавы стаіць чалавек, зьвязаны не з палітадзелам, а з тэатрам...

У Чэхіі чалавек з адукацыяй гісторыка павінен абавязкова ўзгадаць Караледворскі рукапіс, знойдзены ў 1817 годзе на дзень сьвятой Людмілы ў касьцельнай вежы, зь якой можна было акінуць вокам увесь Двор Кралове-на-Лабе. У нас нішу стваральніка нацыянальнага эпосу меў шанцы заняць Сяржук Сокалаў-Воюш, які ўжо напісаў быў, калі не памыляюся, дзьве зь лішнім тысячы радкоў. Замест гэтага Сяржук зьехаў у Нью-Ёрк, дзе гадуе двух амэрыканскіх сыноў і, мабыць, ужо ня памятае, што я мог бы знайсці Полацкі рукапіс на дзень Сьвятое Еўфрасіньні ў галубніцы Сафійскага сабору, дзе ён быў замураваны з часоў Усяслава Чарадзея...

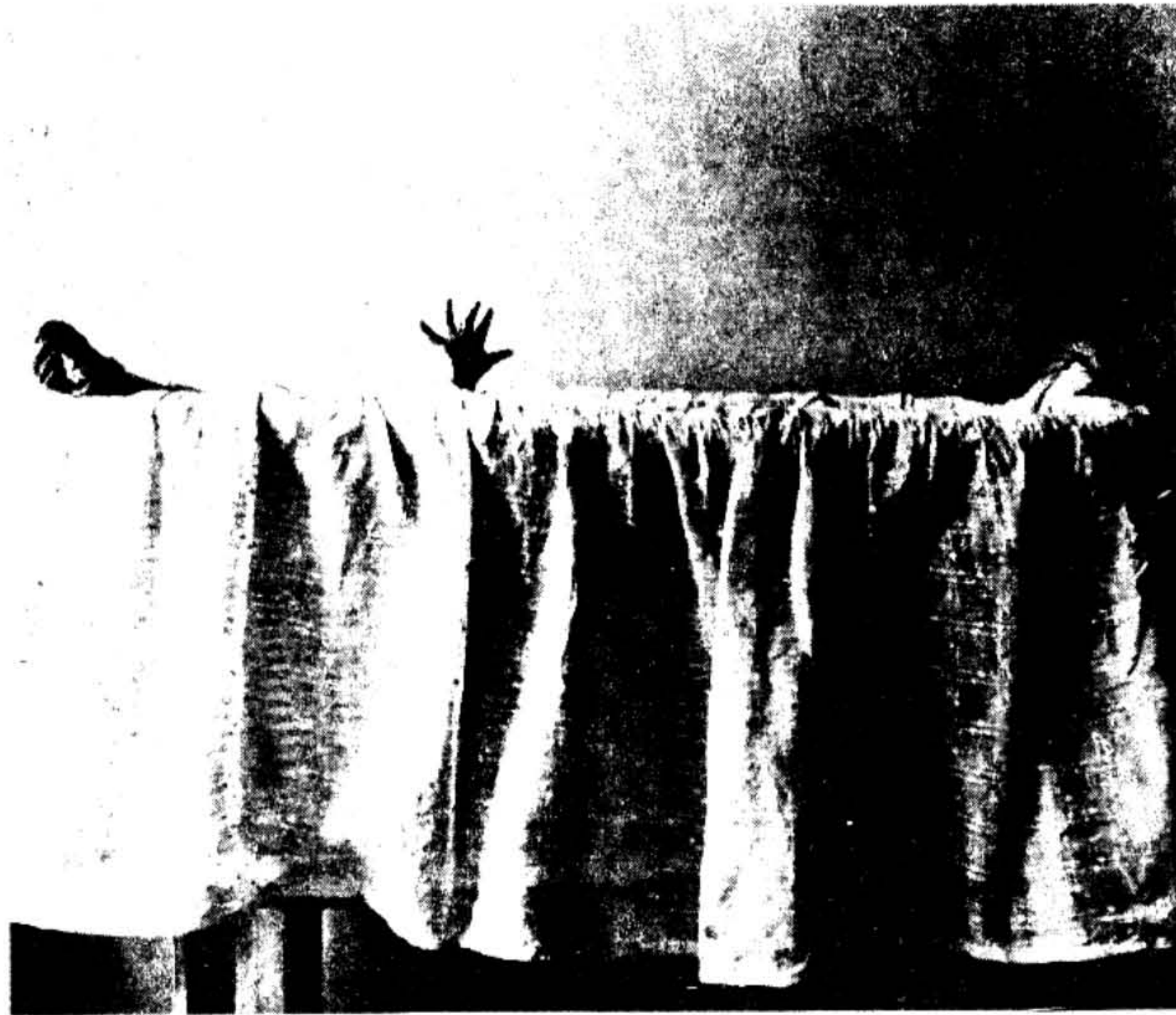
Зацёмкі, пачатыя на тэлефоннай карціцы з аўтапартрэтам Анры Русо й закончаныя на сурвэтцы з кавярні «Чартоўка»

Гэтыя зацёмкі трансфармаваліся ў верш, дзе ёсьць такія вось радкі:

... бэхераўка афарбуе вечар зялёнай гамаю,
чамусьці прынесшы згадкі пра паручніка Лукаша,
што лчыў усіх чэхаў,
якія гавораць па-чэску,
нечым накіштат карбанарыяў.
Набярэжная Влтавы
будзе філіялам
гэтага таёмнага таварыства,
прапанаваўшы багатыя магчымасьці
параўнаўня праскіх ножаў
з тваімі,
якія захацацца разбудзіць
у ранішнім нумары
цёплага восеньскага гатэлю,
над кавярняй
з свойскаю назвай «Чартоўка»,
дзе ў сьпісе заўсёдных кліентаў
значыцца пара лебедзяў,
што будуць цяргліва чакаць,
пакуль мы пакінем
яхту нашага ложка,
спусьціўшыся на прыстань,
дзе можна карміць белых птушак,
замаўляючы бурштынавае віно,
пакуль Градчаны
не паплывуць па-над месцам,
як славянскія думкі
Влтавы. Лістапад 1994 — люты 1995.

з куту я заўважыў вэртыкальную лесьвіцу, што вяла на другі паверх. Паміж шырокімі прыступкамі, якіх было ня больш за дзесяць, былі неаднолькавыя прагалы. Гэтая лесьвіца, якая прадугледжвала йснаваньне рук і ног, была зразумелая й несяк мяне супакоіла. Я згасіў сьвятло й сьчакаў нейкі час у цемры. Я не пачуў ні найменшага гуку, аднак прысутнасьць незразумелых прадметаў непакоіла мяне. Нарэшце я наважыўся.

Вось мая баязьлівая рука другі раз павярнула выключальнік. Кашмар, які правяшчаў ніжні наверх, бушаваў і квітнеў на верхнім. Там было шмат прадметаў, або некалькі прадметаў, зьвязаных між сабою. Я заўважыў нешта накіштат вялікага апэрацыйнага стала, вельмі высокага, у форме літары U, з круглымі паглыбленьнямі на канцах. Я падумаў, што гэта мог быць ложак насельніка, чья страшлівая анатомія выяўлялася такім чынам, ускосна, як нейкай жывёліны, або нейкага бога — паводле ягонага ценю. Зь нейкае старонкі Лукана, чытанае даўно й забытае, прыйшло мне на думку слова *амфісбэна*, якое падказвала, аднак не вычэрпвала таго, што ўбачылі пасьля мае вочы. Памятаю

таксама лустэркі ў форме V, што губляліся ў вышэйшай цемры.

Якім быў насельнік дому? Што ён мог шукаць на гэтай плянэце, ня менш страшнай для яго самога, чым для нас? Зь якіх таемных рэгіёнаў астраноміі або часу, зь якога старажытнага і цяпер ужо невылічальнага сутоньня прыбыў ён у гэтую паўдзённаамэрыканскую ваколіцу і ў гэтую дакладную ноч?

Я адчуў, што няпрошана ўварваўся ў нейкую бязладную прастору. На вуліцы ўжо суняўся дождж. Я паглядзеў на гадзіннік і пачаў сабе на здзіўленьне, што была ўжо амаль другая гадзіна ночы. Я пакінуў гарэць сьвятло й пачаў асьцярожна спускацца. Спусьціцца адтуль, куды я падняўся, не было немагчыма. Спусьціцца пакуль ня вернецца насельнік. Я падумаў, што не зачыніў двое дзьвярэй, бо ня ведаў, як гэта зрабіць.

Мае ногі даткнуліся перадапошняя прыступкі лесьвіцы, калі я адчуў, як нехта паднімаецца па сходах, гнятлівы, павольны і множны. Цікаўнасьць перасліла страх, і я не заплюшчыў вочы.

Пераклаў з гішпанскай Сяргей Шупа

Суродзічы Беларусы!

Маю гонар і прыемнасць вітаць вас ад імя сяброў Каардынацыйнага Камітэту Беларусаў Канады і майго асабіста, з найвялікшым нашым нацыянальным сьвятам — 77-мі ўгодкамі абвешчання, Актам 25 Сакавіка, Незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі.

І хоць брутальная сіла нашых ворагаў з усходу й захаду знішчыла Беларускаю Народную Рэспубліку, яна не магла знішчыць волі беларускага народу да змаганьня за незалежнасць.

Акт 25 Сакавіка мае для нас каласальнае значэнне:

1. Акт 25 Сакавіка беларускі народ заявіў усяму сьвету сваю непахісную волю быць незалежным. І гэтым запачаткаваў у беларускім адраджэнскім руху новую эпоху — эпоху змаганьня за дзяржаўную незалежнасць Беларусі.

2. Акт 25 Сакавіка паставіў на парадку дня нявырашанае пытаньне незалежнасці Беларусі.

3. З Акт 25 Сакавіка лічыліся й бальшавікі, калі ў 1919 годзе муслілі стварыць, хай сабе й фікцыйную, БССР. Каб не было Акт 25 Сакавіка, не было б і Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, а была б толькі северо-западная вобласць РСФСР.

4. Каб не было Акт 25 Сакавіка, не было б прадстаўніцтва Беларусі ў Задзіночаных Нацыях.

Дарагія Суродзічы!

Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі вітае Вас з знамянальнаю датаю — 77-мі ўгодкамі абвешчання незалежнасці Беларусі.

Апошнімі часамі сілы, варажыя адраджэнню беларускай дзяржаўнасці, намагаюцца стварыць для нашага народу ўмовы распачы, выклікаць у людзей ня толькі пачуццё абыхавасці, але й нават непрыхільнасці да самой ідэі беларускае незалежнасці. На вялікі жаль, гэтыя сілы знаходзяць ня толькі падтрымку сярод кіраўнікоў дзяржаўных структураў Беларусі, але гэтыя кіраўнікі часта робяцца самі зачышчыкамі антынацыянальных, разбуральных працэсаў на нашай Бацькаўшчыне. Таму барацьба Беларусі за сваю незалежнасць заходзіць, хаця й паволі, у крытычны стан.

Адчуваючы вялікі непакой за будучыню Беларусі, як незалежнае дзяржавы, хочацца,

«Людзі, гляньце, жавароначка!» Вы яшчэ ня бачыце яе з-за хмар? Сапраўды, цёмна стала на нашым двары.

У панядзелак цэлы дзень ляпіў і ляпіў то вялізнымі камякамі, а то сыпаў дробным парашкам мокры, зусім ужо непатрэбны нікому сьнег. Як якое насланьне, ён быў усюды: і ў Койданаве, і ў Менску, і ў Пухавічах. А ўвечары, калі ўжо й сонца пакінула нас, сьнег, бы той дэман, усё кружыў над Беларускай. Ён распасяцёрся пад нагамі белым клімам і быў, здавалася, татальны, як той, хто сьцьвярджаў, што прыйшоў ён «усур'ёз і надоўга». І нават я паверыла, што прыйдзе йзноў зима. Але ўжо назаўтра гэтая вера, як і абрыдлы сьнег, расталі зь першымі промнямі сонца.

Раніцай, шлёпаючы з малым на новаўтворанай сьцежцы да ягонага садку, я ўспамінала сваё маленства. Сьнігі — вышэй платоў, маразы — пад 30°, а мы, вясковая дзятва, ідзем у школу за 3 км па полі, нягледзячы на палётку, зробленую школьным начальствам. Я строга дакарала сябе, што паверыла, што спужалася зimy. А пасля прыйшла ясная, мудрая, бы зь Неба дасланая, думка. Той, суровай зimy маленства ўжо ніколі ня будзе, таму што зьмяніўся да цяплейшага клімат на ўсёй Зямлі.

Добра гэта ці дрэнна — я ня ведаю. Я толькі магу паўтарыць усюды за маёймай: «Так трэба». А для атэістаў тлумачу: «Гэта воля Божая».

«Ну, а дзе ж жавароначкі?» — спытаюць нецярплівыя. О! Я іх бачыла шмат. Найперш — гэта нашыя дзеткі. Гэта мы, дарослыя пустадомкі, сваім хамствам забруджваем чыстыя душы нашых дзяцей. Пабачыўшы тое ў санаторыі, мая малая дачушка будзе распачна і ўголас плакаць: «Мамачка, забяры мяне адсюль!» І моцна сьцісьнецца маё сэрца да жалю, і бязвольна апусьцяцца рукі. І ня знойдзецца ласкавых слоў для дзіцяці, а толькі прарытцё, як казённая мыльцы: «Дачушка, ты зразумей, што дарослыя бываюць неразумныя. І гэта вельмі часта бывае». А яна, мая жавароначка, усё зразумее лепей за мяне. У наступнае спатканьне яна прыйдзе да мяне спакойная, ласкавая й скажа: «Мама, калі ўсе заснуць у палаце — я малюся». А пасля пацалуе й перахрысьціць мяне на дарогу. Хто й калі навучыў яе гэтаму?

5. Не было б сьнянны й Рэспублікі Беларусь.

Таму беларусы, на якім бы кантынэнт сьвету яны ні знаходзіліся — у Эўропе, Амэрыцы ці Аўстраліі — з году ў год урачыста адзначаюць найвялікшае сваё нацыянальнае сьвята — Дзень 25 Сакавіка, і дэкларуюць сваю вернасць змаганню за незалежнасць Беларусі.

У дзень 25 Сакавіка міжвольна кожнаму з нас на думку прыходзіць пытаньне: а што я, маленечкая частка беларускага народу, магу й павінна рабіць, каб памагчы нашаму агульнаму змаганню за незалежнасць Беларусі? Адказ адзін: актыўна сьведчыць перад сьветам, скрозь і заўсёды, што я з крыві, косці й з душы прадстаўнік беларускага народу, які, як і кожны іншы народ, мае права на поўную дзяржаўную незалежнасць. А духовай сілай маёй ёсць мая родная беларуская мова. Не дарма ж ворагі намагаюцца яе — нашу духовую сілу да жыцьця — знішчыць.

Дык жадаем вам, Дарагія Суродзічы, моцы духа, вытрываласці, мужнасці й мудрасці ў нашым змаганні за ідэалы 25 Сакавіка.

Жыве беларускі народ у змаганні!

Жыве незалежная Беларусь!

Др. Раіса Жук-Грышкевіч
Старшыня

аднак, верыць, што выбары ў гэтак званы Вярхоўны Савет Беларусі, прызначаныя на 14-га травеня, дадуць перавагу прадстаўнікам дэмакратычнага, адраджэнскага руху, якія здолелі спыніць антынародныя, дэструктыўныя працэсы, што адбываюцца на нашай Бацькаўшчыне.

Няхай Векапомны Акт 25-га Сакавіка згуртуе ўсіх беларусаў, як на Бацькаўшчыне, гэтак і на эміграцыі, на новую барацьбу за адраджэнне беларускае дзяржаўнасці! Няхай нахадзя, запаленая 25-га сакавіка 1918 году, зырка гарыць, асьвятляючы шлях да здабыцця поўнае незалежнасці Беларусі!

Няхай жыве вольная, дэмакратычная Беларусь!

Расьціслаў Завістовіч
Старшыня
Міхась Сенька
Сакратар

А мой старэйшы сын расказвае, як у іхняй школе дзеці гуляюць у прэзідэнта: «Сярожа быў Лукашэнкам, а Дзяніс з Максімам — амонаўцамі. Лукашэнка скамандаваў амонаўцам. Тыя сталі ў дзьвярох, і ўсім, хто праходзіў, давалі пстрычкі. Мне толькі адна пстрычка дасталася, і я ўцёк...» Вось якая жавароначка.

І тая, відаць, адзінокая, настаўніца-пэнсіянэтка, што гаманіла з сваім суседам па электрыцы, — яна таксама вястуныня вясны. (Я не хочу ні немцаў, ні полякоў, но і рускіх не хочу. Мы должны быць сами хозяевами.) Малады чалавек, на твары — сама дабрачылівасць, казаў, што трэба добра працаваць кожнаму, а не чакаць падачка, і ўсё ў нас будзе. Ды людзі заленаваліся (а эти бабки, что сидят во дворах, сплетничают — они тоже хитрые. Не хотят работать. Вон бабка Шушкевича козу держала), а каб прымусяць іх працаваць, патрэбны Гітлер, вайна...

Словы сказаныя і падпісаныя нейкія пагадненні аб згодзе і супрацоўніцтве. А кошт гэтых пагадненняў такі самы, як кошт пакту Молатава-Рыбэнтропа...

«Людзі, гляньце, жавароначка!» Яна лётае ўжо даўно, з часоў Караткевіча. «Прышла, дадзена была Адзіная Любоў. І гэтае Адзінае Каханьне трэба было бератчы, нават коштам жыцьця... Як чазенія. Хай коратка, але жыць. Заваёўваць магчымасць вышэйшай даброты, жыцьця дзеля іншых, а не адбіраць у іх магчымасць гэтага жыцьця».

І я ўжо ведаю, што ні ад Ельцына, ні ад Лукашэнка не залежыць маё Адзінае Каханьне, бо яно залежыць ад мяне.

Там, у Воршы, на зьянвечанай радзіме Караткевіча, чакаюць матчынай ласкі асірацельныя пляменьнікі. Маёй ласкі. І няхай сабе мая цётка нешта казала пра рознасьць нашых культураў, а п'яны дзядзька прасьлязіўся ад майго беларускага слова, а шафёр аўтобуса казаў, што яны, аршанцы, былі б і радыя далучыцца да Расеі, але тузы ня хочучь здаваць сваіх партфэляў. Гэта ўсё было год таму назад. Гэта ўсё было даўно і няпраўда. І ў рэшце рэшт, якая мне да ўсяго гэтага справа? Ідзе вясна. Яе трэба прывітаць.

Л.Г.
Койданавы

Кінаімпрэза «ИТАЛЬЯНСКАЯ КІНАНЯТЛЕНКА-2» красавік 1995 г.

- 2 (нядзеля)
15.30, 18.00, 20.30 М.Антаніёні «Забрыскі Пойнт»
- 3 (панядзелак)
18.00, 20.30 П.-П.Пазаліні «Дэкамэрон»
- 4 (аўторак)
17.30, 20.30 Ф.Фэліні «Джульета й духі»
- 10 (панядзелак)
18.00, 20.30 Ф.Фэліні «Дарога»
- 11 (аўторак)
18.00 Ф.Фэліні «Дарога»
- 20.30 Э.Скола «Агідныя, брудныя, злыя»
- 12 (серада)
18.00, 20.30 Э.Скола «Агідныя, брудныя, злыя»

Усё гэта адбудзецца ў «Альтэрнатыўным тэатры»
(Менск, вул. Веры Харужай, 31а).
Папярэдні продаж квіткаў са скілкаю 1 красавіка (субота)
з 16.00 да 18.30 (БЯЗ ЖАРТАЎ).

DES

Акцыянэрнае Таварыства «DES» (г. Магілёў)
прапануе:

Узаемавыгаднае супрацоўніцтва
зь дзелавымі партнёрамі з краінаў Балтыі.

Стала рэалізуем спэцвопратку,
асбэстатэхнічныя вырабы, інструмэнт,
падшыпнікі, усе віды беларускай мэблі,
піламатэрыялы, ДСП,
вату мэдыцынскую бавоўнавую.

На папярэднюю заяўку магчымыя пастаўкі
плашчавых, падкладачных тканінаў, а таксама
рознай прадукцыі беларускіх прадпрыемстваў.
Рэспубліка Беларусь, г. Магілёў, вул.
Ціміразеўская, 11
факс 23-45-36
тэл. 23-44-47

Фундатары «НН»: К.Вініцкая (ЗША) — \$30. Вялікі дзякуй!

Беларускае радыё з Польшчы

тры разы ў дзень

8.00 на кароткіх хвалях 49,71 м
14.30 на кароткіх хвалях 41,18 і 50,04 м
16.30 на кароткіх хвалях 41,99 і 49,22 м

у праграме:

агляд тыднёвіка беларусаў Польшчы «НІВА» (панядзелак 8.00 і 14.30)

Эканамічны агляд — бізнэс, банкі, Варшаўская Акцыянэрная Біржа, курсы
валютаў, эканамічнае супрацоўніцтва Польшчы й Беларусі (серада 8.00 і 14.30)

Культурныя актуальнасці (чацьвер 8.00 і 14.30)

Навукова-тэхнічная перадача (пятніца 8.00 і 14.30)

Гутаркі Сакрата Яновіча «Ад Бібліі да беларускае літаратуры»
(субота 8.00 і 14.30)

Рэлігійныя гутаркі айца Уладзімера Місёюка (нядзеля 8.00)

Беларускі літаратурны рух у Польшчы — гутарка Алесь Барскага
(нядзеля 8.00 і 14.30)

Навіны з усяго сьвету, камэнтары, гутаркі, музыка.

ЖЫВОЕ БЕЛАРУСКАЕ РАДЫЁ